

СПЕЦКУРС

**ЦІННІСНЕ
СТАВЛЕННЯ ДО
ПРИРОДИ
МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ
БІОЛОГІЇ**

Методичні рекомендації

Харків
2020

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

**СПЕЦКУРС «ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО
ПРИРОДИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
БІОЛОГІЇ»**

Методичні рекомендації

**Харків
2020**

УДК 378.016:502.11–021.414 (072)

М75

Укладач: Молчанюк О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти: Упатова І.П., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Твердохліб О. В., кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії генетики і біотехнології Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН

М75 Спецкурс «Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології»: метод. рекомендації / уклад. О. В. Молчанюк ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2020. – 54 с.

Основна мета спецкурсу «Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології» полягає в ознайомленні студентів із сутністю та структурою ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології й особливостями виховання в майбутніх фахівців ціннісного ставлення до природи.

Вивчення змісту спецкурсу має сприяти всебічній підготовки фахівців, здатних творчо мислити, використовувати передовий досвід у процесі професійного самовдосконалення.

Завданням спецкурсу є: проаналізувати наявні проблеми виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи в її історичному й сучасному ракурсах; дослідити еволюцію понять «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення»; схарактеризувати специфічну діяльність учителя біології з виховання ціннісного ставлення до природи; розглянути екологічну культуру як результат ціннісного ставлення особистості до природи; розкрити на теоретичному рівні гармонійну взаємодію людини і природи.

На вивчення курсу передбачається 47 години, із них: 14 год. – лекції; 12 год.– семінарські заняття і 21 год. – індивідуальна робота студентів.

УДК 378.016 : 502.11–021.414 (075)

*Затверджено на засіданні науково-методичної ради
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради*

Протокол №__ від _____

Голова науково-методичної ради _____ А. А. Харківська

© ХГПА, 2020

© Молчанюк О. В.

ЗМІСТ

Зміст	3
Передмова	4
Структура курсу	6
Лекція 1. Методологічні підходи до виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.....	7
Лекція 2. Аналіз категорій «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення».....	11
Лекція 3. Структура ціннісного ставлення до природи	15
Лекція 4. Екологічна культура, як результат ціннісного ставлення до природи...	18
Лекція 5. Критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів біології.....	22
Лекція 6. Структурно-функціональна модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.....	27
Лекція 7. Закономірності та принципи виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.....	30
Практичні заняття	33
Критерії оцінювання	38
Організація поточного контролю	39
Додаток 1 Тренінгове заняття	41
Додаток 2 Схеми «Ціннісне ставлення до природи»	46
Список рекомендованої літератури	47

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку нової парадигми освіти й виховання України значна увага звертається на духовно-моральну консолідацію суспільства. Одним із напрямів духовно-морального розвитку й виховання особистості є розробка й удосконалення теоретичних і практичних основ екологічної освіти майбутніх учителів біології, що базуються на принципах гуманності у взаємодії з навколишнім світом і спрямовані на здобуття студентами основних знань про цінності природи, набуття досвіду емоційно-почуттєвої взаємодії з природними об'єктами й залучення майбутніх фахівців у природоохоронну діяльність.

Досягнення вищезазначеного можливе за умови створення сучасних технологій, моделей, систем виховання, завдяки запровадженню яких забезпечується не тільки передача об'єктивних знань про факти й закономірності навколишнього світу, а й виробляється суб'єктно-непрагматичне ставлення людини до природи, формується досвід екологічної діяльності та екологічної культури. За системної моделі процесу вироблення в особистості суб'єктивного ціннісного ставлення до природи, в освітній процес залучаються різноманітні чинники й механізми виховання екологічної свідомості особистості.

Ідеологія виховання віднайшла своє концептуально-правове відображення в Законі України «Про вищу освіту» та низці тривалотермінових програмних документів: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Стратегії реформування освіти в Україні / Рекомендації до освітньо-виховної політики (2013р.); Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»); Концепції екологічної освіти в Україні, Державної національної програми «Діти України». У вищезазначених документах ідеться про необхідність підвищення статусу виховання, подолання загрозливих здоров'ю нації явищ, зокрема в Концепції екологічної освіти в Україні зазначається, що настав час виховувати молоде покоління не за згубною традицією якомога більше брати в природи, а по-іншому, що притаманне українському народові, – у гармонійному співіснуванні з природою, щоб українці раціонально користувались і відтворювали природні багатства, були психологічно готові оберігати природу як «цінність» – повсюдно й завжди.

Метою спецкурсу «Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології» є розкриття закономірностей та принципів виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи у педагогічних закладах вищої освіти, а також сприяння вихованню комплексної світоглядної позиції особистості, яка є духовним фундаментом для подальшого формування поведінкової мотивації людини в природі.

За підсумком вивчення спецкурсу студент повинен **знати**:

- основні теоретико-методологічні аспекти виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи;
- онтологію ключових категорій «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення»;
- особливості специфічної діяльності вчителя біології з виховання ціннісного ставлення до природи;
- зміст і структуру ціннісного ставлення до природи;
- закономірності та принципи виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи;
- компоненти, критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи;
- педагогічні умови виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи;

ВМІТИ:

- вивчати, аналізувати та систематизувати передовий педагогічний досвід щодо проблеми виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи з метою організації власного професійного зростання;
- визначати специфіку і характер процесу виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи;
- визначати оптимальні шляхи розвитку екологічної свідомості та культури особистості;
- застосовувати отримані знання у процесі освітньої, позааудиторної діяльності та педагогічної практики;
- проводити педагогічний моніторинг процесу виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи;

ВОЛОДІТИ:

- системою загальнолюдських цінностей;
- методами і прийомами професійного самовдосконалення;
- методами активізації пізнавальної діяльності студентів;
- методикою розробки екологічних проектів;
- методами контролю, обліку та корекції знань студентів;
- методами організації індивідуальної роботи студентів.

Реалізація вищезазначеного потребує дослідницької діяльності щодо теоретичного обґрунтування проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх фахівців та історичного аналізу змісту освіти в аспекті проблеми дослідження.

За своїм змістом програма спецкурсу орієнтована на увагу до світових і національних поведінкових еталонів як кращих зразків у діяльності людини. Установка на поведінкову цінність у відносинах між людьми в сполученні з цінностями етичними й естетичними, ставить за мету створення комплексної світоглядної позиції, здатної слугувати духовним фундаментом для подальшого особистісного розвитку.

Зміст спецкурсу будувався з урахуванням таких вимог:

- виклад культурно-історичної інформації, яка розглядає людину як мету культурно-історичного пізнання;
- включення до спецкурсу матеріалу щодо вивчення духовно-моральної спадщини попередніх поколінь;
- вивчення способів розкриття проблеми виховання ціннісного ставлення до природи через досягнення екологічної культури світу людини, інтелектуальної, естетичної, емоційно-моральної сторін її свідомості, що впливає на розвиток духовної, екологічної, естетичної культури.

Крім того, зміст спецкурсу «Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології» було побудовано з урахуванням усіх базових компонентів духовної культури особистості, які виконували наступні функції: духовно-інтелектуальний компонент духовної культури передбачав знайомство студентів із загальним поняттям культури як світу людини, з концепціями її походження, із функціями культури; емоційно-ціннісний компонент розкривав духовні виміри особистості: духовні потреби, інтереси, цінності як норми, як особистісні переваги і як регулятори поведінки; сприяв аналізу культурних, естетичних та екологічних цінностей, цінностей в філософії, естетиці, релігії, аналізу їх змісту та структури. У процесі різних видів занять студенти мають вивчити ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді, розглянути сутнісні ознаки духовності та визначити її вплив на особистість майбутнього вчителя біології; визначити духовну спрямованість особистості щодо проблеми виховання ціннісного

ставлення до природи; проводити самодіагностику, й на основі визначеного окреслити шляхи діяльності щодо розвитку цінностей та ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів у процесі проектної діяльності та педагогічної практики.

Кожний теоретичний модуль містить практичні та творчі модулі.

Дисципліна сприяє вихованню в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи, сприяє усвідомленню себе як людини з високим рівнем сформованості екологічної культури, яка має впливати на процес гармонійної взаємодії із природою; розвитку творчих здібностей, наукового пізнання, самоосвіти та самосвідомості.

Структура курсу

Тема	Кількість годин, виділених на:				
	Усього	у тому числі			
		Лекції	Практично-семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
1	2	3	5	6	4
ЗАЛКОВИЙ КРЕДИТ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ					
Змістовий модуль 1					
Тема 1.Методологічні підходи до виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи	7	2	2	–	
Тема 2. Аналіз категорій «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення»	7	2	2	–	
Усього:	14	4	4	–	
ЗАЛКОВИЙ КРЕДИТ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ					
Змістовий модуль 2					
Тема 1.Структура ціннісного ставлення до природи	6	2	1	–	3
Тема 2.Екологічна культура, як результат ціннісного ставлення до природи	6	2	1	–	3
Усього:	12	4	2	–	6
ЗАЛКОВИЙ КРЕДИТ 3. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ					
Змістовий модуль 3					
Тема 1.Критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів біології	7	2	2	–	3
Тема 2.Структурно-функціональна модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи	7	2	2	–	3
Тема 3. Закономірності та принципи виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи	6	2	2		3
Усього:	20	6	6	–	9
Разом:	47	14	12	–	21

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Лекція 1. Методологічні підходи до виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

На сучасному етапі розвитку науки серед значної кількості відомих форм рефлексивного осмислення наукового пізнання, таких, як теорія пізнання, філософія науки, особливе місце належить методології науки.

Л. Ваховський на підставі аналізу філософсько-педагогічних праць С. Гессена, Д. Дьюї, П. Наторпа, А. Фотеля, надрукованих наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст., зазначив, що у філософії виховання, особливостях взаємозв'язку між філософією й педагогікою виокремилися два підходи:

1) філософія є загальна теорія навчання, і її призначення - безпосередньо впливати на процес виховання;

2) філософія є гранична підстава педагогічної науки, та її призначення - в обґрунтуванні мети виховання й осмисленні суті педагогічного процесу.

Аналіз наукових праць С. Гончаренко, А. Маслоу, Сократа та інших, став підставою для свідчення про необхідність більш ретельного вивчення методологічних основ процесу виховання людини.

Методологія (від грец. *methodos* – шлях дослідження, спосіб пізнання і *logos* – слово, поняття, учення) – учення про структуру, логічну організацію, методи й засоби діяльності – є необхідним компонентом будь-якої діяльності, де її розглядають із позицій усвідомлення, навчання й раціоналізації. Методологічні знання репрезентовані у формі правил і норм, що становить зміст, і визначається послідовність певних видів діяльності, й описів фактично виконуваної діяльності. Отже, методологія базується на сукупності принципів і методів, завдяки запровадженню яких у нашому науковому дослідженні можливо розв'язати певну проблему.

Методологічний підхід розглядають як сукупність ідей, якого визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципів, покладених в основу стратегії дослідницької діяльності, а також способів, прийомів, процедур, завдяки запровадженню яких забезпечується реалізація обраної стратегії в практичній діяльності.

На основі наведених інтерпретацій виокремлюють три рівні: філософсько-прескриптивний, концептуально-дескриптивний та процесуально-праксеологічний.

Слід зазначити, що в теорії виховання досить часто розглядають такі підходи: культурологічний, синергетичний, соціалізаційний, герменевтичний, аксіологічний, антропологічний, психотерапевтичний тощо.

Концептуальну розробку основ екологічної освіти та виховання, формування екологічної культури й екологічної свідомості особистості в цілому, і такого компонента, як ціннісне ставлення до природи, зокрема, доцільно, ми впевнені, здійснювати в межах сучасних методологічних підходів: культурологічного, компетентнісного, ноосферного, аксіологічного та екопсихологічного тощо.

Методологічною основою дослідження проблеми виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи є провідні положення теорії пізнання та її основні принципи (історизму, системності, об'єктивності, взаємозумовленості та взаємозв'язку); теоретичні уявлення про організацію освітнього процесу; діалектичний зв'язок явищ об'єктивної й суб'єктивної дійсності, єдність свідомості та діяльності в процесі формування особистості, зв'язок теорії та практики в розумінні світу, принцип трансформації суспільних цінностей в особистісні новоутворення.

Відповідно до культурологічного підходу, уважає І.Бех, культура розглядається як всезагальний чинник і духовно-практична основа розвитку особистості.

Культурологічний підхід, із погляду О. Дубасенюк визначається сукупністю методологічних прийомів, запровадженням яких здійснюється аналіз будь-якої сфери соціального та психологічного життя, зокрема галузі освіти й педагогіки, крізь призму системоутворювальних культурологічних понять («культура», «культурні взірці», «норми», «цінності», «побут», «спосіб життя», «культурна діяльність», «полікультурність», «транскультурність», «інтеркультурність» тощо). Загалом, метою культурологічної освіти стає людина культури, змістом – культура як середовище, а культуротворчість – спосіб розвитку людини в культурі.

Взаємозв'язок культурології й освіти висвітлений у наукових працях Л. Буєвої, М. Бургіна, З. Донець, Є. Жорнової, Г. Згурського, Б. Степанишина.

У словнику поняття «культурологічний підхід» тлумачиться як конкретно-наукова методологія пізнання й перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти крізь призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, що відбувається в культуровідповідному середовищі, усі компоненти якого наповнені людським сенсом і слугують людині, яка вільно репрезентує власну індивідуальність, спроможність до культурного саморозвитку й самовизначення у світі культурних цінностей.

Культурологічний підхід розглядають як напрям у педагогічній практиці, в основу якого покладено принцип культуровідповідності освіти, що аж ніяк не суперечить науковому змісту освіти, а доповнює його та збагачує. Зазначається, за такої позиції забезпечується справжня гуманізація й гуманітаризація освіти.

Дослідивши проблему виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології зазначаємо, що культурологічний підхід являє собою сукупність теоретико-методологічних положень й організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення умов для оволодіння майбутнім учителем змістом педагогічної культури й розвитку вчителя як її суб'єкта.

Зважаючи на вищезазначене твердження, очевидно, що пріоритетне значення в сучасній освіті має компетентнісний підхід. Під компетентнісним підходом розуміють метод моделювання результатів освіти як норм його якості: системне й цілісне відображення образу результату освіти; формування результатів як ознак готовності випускника продемонструвати відповідні компетенції; визначення структури.

Основна ідея компетентнісного підходу до виховання – це засіб становлення оптимальної життєвої стратегії особистості, отже, виховання має бути, не просто декларуватися рівноправною складовою педагогічного процесу.

Лише спільними цілеспрямованими зусиллями учасників освітнього процесу вдасться плідно впливати на розвиток життєвокомпетентної особистості майбутнього фахівця, вирішувати актуальні виховні завдання.

Компетентнісний підхід в освіті вичерпно проаналізований у працях зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема, Р. Бадера, Д. Мертенса, А. Шелтена, І. Беха, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, О. Локшина, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інших. Із погляду вчених, культурологічний і компетентнісний підходи значною мірою перетинаються один із одним. Охоплюючи елементи культурологічної концепції (знання, засвоєні способи й накопичений індивідуальний досвід репродуктивної і творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до дійсності як компоненти змісту освіти), за компетентнісного підходу виховання спрямоване на практичну реалізацію здобутих знань, вироблених умінь і навичок, на розвиток здібностей ефективно діяти за межами ситуацій і сюжетів, що вивчаються в освітньому процесі, на збагачення суб'єктного досвіду й осмислення власної життєдіяльності.

Професійна компетентність вчителя - поняття багатоаспектне й водночас, таке, що вимірюється в системі освіти. Нині існують різні тлумачення поняття та класифікації професійної компетентності.

Поняття професійної компетентності вчителя можна визначити як: володіння вчителем необхідною сукупністю знань, умінь і навичок, якими визначається сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування й особи вчителя як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості. У психолого-педагогічній літературі тлумачення понять «компетентність» і «компетенція» поширилось порівняно недавно, тому на цьому етапі розвитку педагогічної науки не існує їх точного визначення. Різні вчені висувають свої гіпотези щодо цього питання.

Найбільш прийнятною нам видається точка зору А. Хуторського. На увагу заслуговує розглянута А. Хуторським трирівнева ієрархія компетенцій вчителя. Компетенції розрізняються за провідною метою загальної освіти, за структурним уявленням соціального досвіду й досвіду особистості вчителя, завдяки чому він виробляє навички життя та практичної діяльності в суспільстві. Автор виокремив сім ключових освітніх компетенцій вчителя, зокрема – ціннісно-світоглядну, загальнокультурну компетенцію, навчально-пізнавальну компетенцію, інформаційну компетенцію, комунікативну компетенцію, соціально-трудову, компетенцію особистісного самовдосконалення.

Важливе значення в аспекті проблеми дослідження має екологічна компетентність. Розглядаючи екологічну компетентність, Л. Титаренко, зазначено, що вона властива лише особистості, на відміну від екологічної культури, що є ознакою суспільного й особистісного.

Ураховуючи вищезазначене, у дослідженні поняття «компетентність» будемо розглядати як *інтегративну якість високомотивованої особистості, що позначається в готовності до реалізації особистісного потенціалу під час продуктивної діяльності, заснованій на знаннях і досвіді, сформованій упродовж життя*, що запропоновано Ю. Шапраном.

Варто зазначити, що філософськими, психолого-педагогічними, соціальними й іншими людинознавчими науками накопичено значний теоретичний та емпіричний матеріал щодо ноосферного підходу, який іще потребує аналітичного вивчення, пояснення й узагальнення.

Відповідно до бажань і прагнень людини діяльністю людей у світ природи привносяться різнопланові зміни. Характер перетворення природи людиною залежить від її розуму. Ноосферний підхід ґрунтується на ідеях В. Вернадського, який уважав, що ноосфера – це сфера розуму людини, вона є основним регулятором розуміння й усвідомлення людиною навколишнього світу. Людство є потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою та працею постає питання про перебудову біосфери в інтересах людства, що вільно мислить. На переконання науковця, цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є ноосфера.

Новою переорієнтацією освіти має стати уявлення про результати загальноосвітньої системи: виховання цілісного, здорового планетарного мислення людини, постачання її ефективними інструментами для самостійного вибору власного місця в системі природа - суспільство, для вироблення вміння ставити мету, обирати засоби й передбачити результати власних дій. Ідеал самореалізації особистості в усіх сферах людського життя має стати головною метою функціонування освітньої системи.

Здійснення екопсихологічного підходу у вихованні ціннісного ставлення до природи молоді, із нашого погляду, є стрижневим в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. «Власний Світ» для кожної людини різнобарвний, є пріоритети згідно з особистими прагненнями, станом соціальної психіки тощо.

Різні сфери життя (родина, професійна, інформаційна, політична тощо), засновуються на пріоритеті невід’ємних прав людини на життя й гідне існування, соціальну та професійну компетентність, захист здоров’я відповідно природним закономірностям фізичного, психічного, психологічного та морального розвитку (за сучасних умов доречно наголосити й на необхідності підготовки молоді до самоорганізації життєдіяльності за складних соціобіологічних умов; постійних стресогенних чинників тощо). Слід зазначити, що людина в житті завжди свідомо чи підсвідомо впливає на екологічний простір, вибудовує його або знищує. Від власних учинків в екологічному просторі залежить її психічний стан

Значущим в екологічній освіті є аксіологічний (ціннісний) підхід. Теоретико-методологічні засади аксіологічної проблематики в освіті вивчаються багатьма дослідниками (І. Бех, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Караківський, А. Кир’якова, В. Кремінь, А. Міщенко, В. Сластьонін, В. Стрельников, Н. Ткачова, Є. Шиянов, Г. Шевченко, Н. Щуркова, Є. Ямбург та ін.), у яких аксіологічний підхід розглядається як фундамент підґрунтя духовної культури майбутнього педагога.

Аксіологія (грецьк. *axia* – цінність, *logos* – слово, учіння) визначається філософською дисципліною, що займається дослідженням цінностей як смислоутворювальних засад людського буття, що задають спрямованість і вмотивованість людському життю, діяльності й конкретним діям і вчинкам.

Ціннісний підхід, що реалізується в рамках педагогічної аксіології, розглядається як теорія цінностей або наука про природу цінностей, їх роль у структурі сучасного ціннісного світу, тобто про взаємозв’язок різних цінностей із соціально-культурними чинниками, структурою особи. Предметом педагогічної аксіології є формування ціннісної свідомості, ціннісного ставлення й ціннісної поведінки особи. До категоріального апарату цієї науки відносять поняття «цінності», «аксіологічну характеристику особи» (суб’єкта ціннісних стосунків), а також загальні аксіологічні категорії («значення», «сенс», «благо», «оцінювання», «потреба», «мотивація», «ціннісні орієнтації та стосунки» тощо). Цінності – елементи морального виховання, найважливіші складові внутрішньої культури людини, якими, виражаючись в особистісних установах, властивостях і якостях, визначається ставлення до суспільства, природи, інших людей, самого себе.

З’ясувавши ознаки культурологічного, компетентнісного, ноосферного, аксіологічного (ціннісного та екопсихологічного підходів, констатуємо, що їх інтеграція сприяє оптимізації механізмів розвитку виховного потенціалу майбутнього фахівця педагогічної галузі взагалі та процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології зокрема. Інтеграція є важливою методологічною категорією, тенденцією та принципом розвитку сучасної освітньої теорії та практики.

На підставі аналізу схарактеризованих методологічних підходів дійшли висновку, що при їх здійсненні у вихованні можливе відродження цінностей та ціннісного ставлення майбутнього фахівця до природи, актуалізація його людинотвірної, культуротвірної та духотвірної функцій.

Лекція 2. Аналіз категорій «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення»

Перспективи входження України в європейське освітнє середовище, зміна духовних і національних пріоритетів, що відбулася в українському суспільстві в останні роки зумовили актуалізацію реформування національної освітньої системи, зокрема в контексті виховання цінностей у сучасної молоді.

Основна мета сучасної системи педагогічної вищої освіти – орієнтація на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного відповідально здійснювати професійну діяльність, послуговуючись не тільки спеціальними знаннями, уміння й навичками, а й реалізуючи загальну вихованість, культуру, мораль, сповідуючи духовні цінності тощо.

На новому етапі відродження освіти України в освітньому процесі слід спиратись на основні національні цінності (на цінність природи теж), покладені в основу духовно-морального розвитку й виховання особистості.

Різні аспекти проблеми, пов'язані з нашим дослідженням вивчаються в педагогічній, психологічній і філософській науках. На підставі вивчення психолого-педагогічної літератури свідчим, що проблема формування цінностей, ціннісних ставлень викликає постійний інтерес у дослідників. Так, вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили філософи (В. Василенко, О. Дробницький, О. Івін, М. Марчук, В. Тугарінов); соціологи (Т. Баранова, М. Вебер, А. Здравомислов, М. Кузнецов, Г. Парсонс); психологи (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, М. Іванчук, О. Кононко, А. Лазарук, А. Лазурський, Г. Люблінська, Д. Леонт'єв, С. Рубінштейн), педагоги (А. Алексюк, К. Журба, В. Ільченко, В. Киричок, О. Колонькова, Н. Непомняща, О. Матвієнко, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, Н. Ткачова, Г. Філіпчук, К. Чорна, Г. Шевченко).

Загальні підходи до психологічної природи цінностей і взаємовідносин особистості з навколишньою дійсністю висвітлені в наукових працях І. Беха, Л. Божович, Л. Виготського, О. Киричука, О. Леонт'єва, Л. Масол, О. Матвієнко, В. М'ясищева, М. Роганової, С. Рубінштейна, Г. Тарасенко, Г. Шевченко. Педагогічний напрям ціннісних ставлень досліджували О. Вишневський, В. Киричок, В. Кузь, О. Савченко, О. Сухомлинська, Н. Ткачова та інші.

Натомість, у педагогічній науці питання виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи на сучасному етапі реформування освіти в Україні ще не віднайшло свого достатнього відображення.

Вихідним аспектом у вивченні досліджуваної проблеми є визначення співвідношення категорій «цінності», «ціннісне ставлення» й «ціннісне ставлення до природи». У сучасній науці реалізувалися різні підходи до визначення сутності понять «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення».

Проаналізувавши філософську та психологічну літературу дійшли висновку, що перед дослідженням ціннісного ставлення в цілому, доцільно виокремити з єдиного поняття дві складові: цінність і ставлення. Ці дві досить самостійні категорії є основним змістом ціннісного ставлення й відповідно до визначених цінностей значною мірою ними визначається специфіка та спрямованість.

Отже, розглянувши суттєві ознаки категорії «цінність» як ядра аксіологічної системи з позицій міждисциплінарного підходу, можна свідчити про підвищений інтерес до цієї дослідницької проблеми та спроби з'ясувати природу й головні параметри феномена цінності.

Цінність і ціннісне ставлення – споріднені поняття, дві ознаки одного зв'язку. Першим поняттям фіксується результат ставлення, другим – активність суб'єкта.

На переконання педагогів, ціннісне ставлення виникає в результаті практичної діяльності, коли якості засвоєного, перетвореного предмета починають більш або менш співпадати з критеріями людини, із її потребами, інтересами, метою й ідеалами, впливають на розвиток людини і стають обов'язковою умовою її буття. Зіставлення реального й ідеального – основа здійснення ціннісного підходу, що завершується поцінуванням об'єкта.

Головною ознакою ціннісного ставлення є така система цінностей, де цінність – це особливий тип значення об'єктів, предметів і явищ, важливих тільки для людини. За такого підходу підтверджується той факт, що цінності за своєю природою не є первинними, тобто вони виникли від співвідношення світу людини, об'єднавши те, що є у світі й те, що створила людина в процесі еволюції й має важливе значення для людини.

Отже, посилаючись на вищезазначене, дійшли висновку, що виникає очевидна потреба в дослідженні суті та генези походження поняття «цінності».

Слід зазначити, що цінності наповнюють сенсом життя людини, значною мірою духовно відтворюють її саму. Досить часто цінності розглядаються з точки зору задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства загалом і кожної людини зокрема. Цінність – це те, що може поцінувати людина, що вона вважає значущими й важливими речами. Цінності – це й опосередкований культурою еталон належного в досягненні потреб, що характеризуються трансцендентністю й виходить за межі індивідуальної свідомості.

Зміст поняття «цінність» інтерпретується філософами, психологами і педагогами по-різному, але характеризується цілою низкою ознак властивих для всіх форм громадської свідомості: необхідність, актуальність, користь, нормативність, доцільність тощо. Саме в системі цінностей закладені основи розвитку екологічної свідомості й основні аспекти формування екологічної культури.

Психологи визначають цінність, акцентуючи на позитивній мотивації. У такому розумінні цінності є предметом позитивного поцінування, гідного визнання. Отже, у питаннях взаємодії природи з людиною розглядається її естетична цінність, цінність спілкування з природою, цінність природи як повноцінного суб'єкта. Із цієї точки зору, будь-яка природоохоронна діяльність визначається мотиваційно-ціннісною орієнтацією особистості.

У педагогіці цінність є основою людських дій, переконань у потребі предмета, стану речей і способів дії, феноменом емоційної інтуїції, критерієм позитивного поцінування різних предметів і явищ, незалежно від того, чиє вони усвідомленими об'єктами позитивної настанови.

В аксіології утворились самостійні напрями, якими трактується природа цінності: об'єктивно – ідеалістичний (цінність – суть за межами простору й часу), суб'єктивно – ідеалістичний (цінність – явище свідомості), натуралістичний (цінність – дія законів природи), соціологічний (цінність залежить від соціальних чинників) і трансценденталізму (цінність – ідеал).

Такі різноманітні тлумачення питання природи цінностей склались історично, і є предметом наукових дискусій.

Посилаючись на реалії сьогодення, варто зазначити, що в сучасній освіті простежується прагнення до реалізації гуманістично-спрямованого навчання, за якого формується система життєвих цінностей: здоров'я, пізнання, упевненості у собі, ціннісного ставлення до людей, світу – що позитивно діє на інтенсивність і стійкість мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, а завдяки засвоєнню основних цінностей створюється основа для формування мотивів професійної спрямованості майбутніх фахівців.

У сучасному суспільстві поняття «цінності» вживається в багатьох наукових галузях і має велике значення для філософії, соціології, педагогіки та психології, цим поняттям визначають специфічну форму відносин між суб'єктом та об'єктом.

Такий широкий спектр інтересів до категорії «цінності» призвів до того, що в сучасній науці немає єдиного визначення поняття, яким позначається зміст і структура цінностей.

У сучасних словниках поняття «цінність» тлумачиться по-різному, але скрізь простежуються такі властивості цінності, як важливість, значимість, актуальність, корисність, якими характеризуються відносини людини та світу навколо неї.

На підставі вивчення енциклопедично-довідкових джерел свідчимо, що «цінністю» можна визначити позитивно поціновані об'єкти, що можуть задовольнити потреби людини.

На підставі аналізу вченими різних класифікацій розглядаємо цінності так: специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками й орієнтирами діяльності особистості й суспільства; відображення позитивного (негативного) значення об'єктів навколишнього світу чи ідей для суспільства, групи людей або окремої особистості; значущість, якої люди надають явищам, речам і яка є основою ставлення до них.

Спробуємо здійснити більш ґрунтовний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної позицій, де поняття «ставлення» розглянуто в різних аспектах.

Категорію «ставлення» вперше обґрунтовано в наукових працях А. Лазурського, В. М'ясищева. Теоретичну основу сучасних досліджень проблем формування ціннісних ставлень особистості у філософсько-культурологічному та психолого-педагогічному аспектах становлять: висновки й положення щодо гуманізації сучасної освіти (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, Б. Гершунський, С. Гончаренко, С. Дерябо, І. Зязюн, В. Кремень, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Ясвін та ін.); теорії неперервної екологічної освіти й виховання (С. Глазачев, М. Дробноход, М. Кисельов, В. Крисаченко, М. Мамедов, М. Мойсеєв, Г. Пустовіт, О. Сластьоніна та ін.); результати досліджень функціонування педагогічних систем у галузі екологічної освіти й виховання дітей та молоді (О. Біда, Л. Білик, Г. Білявський, І. Костицька, О. Колонькова, Л. Лук'янова, Г. Марченко, О. Мітрасова, Т. Нінова, О. Плахотнік, С. Рудишин, С. Совгіра, Г. Тарасенко, В. Червонецький, С. Шмалей та ін.); системний екофілософський підхід до вивчення світу та основні положення сучасної екологічної етики (В. Латинов, А. Наесс, Д. Мейсі, Д. Сід, Д. Сессінс, С. Холл та ін.). Прикладні аспекти формування ціннісного ставлення особистості до природи вивчали П. Бачинський, В. Вербицький, Н. Грейда, К. Маггламова, Л. Нечепоренко, В. Ніколіна, Н. Пустовіт, С. Скрипник, Н. Щокіна та ін.

Очевидно, що проблему виховання ціннісного ставлення до природи досліджувало багато вчених.

У вищезазначених наукових працях, розглянуто суть та структуру ціннісного ставлення до природи, необхідність уведення в навчально-виховний процес змістової та процесуальної ліній формування ціннісного ставлення до природи, розроблені моделі й технології формування ціннісного ставлення до природи в різних вікових групах, запропоновані різні механізми формування ціннісного ставлення до природи, обґрунтований діагностичний інструментарій.

Поняття «ставлення» в різних суспільних науках: соціології, філософії, економіці, психології, етиці, - зазвичай, визначається як психологічний взаємозв'язок людини з навколишнім світом речей і людей, тобто взаємозв'язок усіх явищ і категорій. Незважаючи на те, що в працях зазначених наук немає єдиного трактування поняття «ставлення», однак, у тому що змістова основа ставлення об'єктивна, одностайні всі автори. Ураховуючи вищезазначене й посилаючись на визначення сутності людини «як сукупності громадських відносин», за О. Левановою, властивості особистості, ідеали,

цінності, ставлення, переконання, інтереси варто розглядати як форму виявлення відносин.

Психологи наголошують на трансформації об'єктивного ставлення в суб'єктивне, крізь відображення у внутрішньому світі людини.

На підставі цього положення автори під суб'єктивним ставленням розуміють «суб'єктивно забарвлене відображення особистістю взаємодії своїх потреб із об'єктами та явищами світу, як чинника впливу на поведінку». В основі особистісних стосунків, із погляду вчених, має бути обізнаність про стосунки. Науковці відокремили основні параметри ставлення людини до природи: широта, інтенсивність і ступінь поінформованості про ставлення.

Отже, ціннісним ставленням як явищем охоплюється нижчезазначене:

- первинні бажання, очікування й переваги в прийнятті життєвого вибору індивіда між орієнтаціями на найближчу мету для його безпосередньої користі та орієнтацією на віддалену життєву перспективу з її життєво необхідною цінністю;
- усвідомлення індивідом того факту, що життєвий вибір й орієнтація на цінність – це тривалий життєвий стан, це спроби й помилки, часткові рішення й учинки;
- перетворення ціннісного вибору в основу для оцінювання інших орієнтацій, обраних цінностей і способів їх реалізації.

Отже, у всіх науках вивчають ціннісне, свідоме, відповідальне, гуманне, споживче, турботливе ставлення. Естетичне, суб'єктивне й пізнавальне ставлення вивчають науки філософія, психологія та педагогіка. Емоційне й етичне ставлення розглядає психологія й педагогіка.

Зважаючи на специфіку суб'єктивного ставлення до природи, і той факт, що відмінності між «природним середовищем» і «світом природи» не в площині об'єктивних зв'язків, а в їх суб'єктивному трактуванні, стверджуємо, що процес формування екологічної свідомості ґрунтується не тільки на об'єктивних відносинах людини з природою, а на їх суб'єктивних взаємозв'язках.

Ставлення людини до природи містить у собі культурологічний зміст. Культурні, загальнолюдські цінності впливають на становлення того або іншого типу ставлення до природи. І про те, як ці цінності були засвоєні людиною, про рівень загальної й екологічної культури людини й суспільства ми можемо судити за ставленням цієї людини або суспільства до природи.

Потужним стимулом поведінки особистості в природі є міжособистісні відносини, у зв'язку з чим оцінна діяльність індивіда, спрямована на предмет або на його стан, визначається ціннісне ставлення до нього.

Процес формування в майбутнього вчителя біології ціннісного ставлення до природи базується на ціннісній свідомості і пов'язаний із багаторівневою послідовною професійною освітою.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Лекція 3. Структура ціннісного ставлення до природи

Суб'єктивне ставлення людини до об'єктів і явищ дійсності визначається тим, які саме потреби та у якій мірі сформовані у неї. Потреба виступає як форма зв'язку людини із зовнішнім світом.

Психолого-педагогічні особливості ціннісного ставлення людини до самої себе, власного «Я», природи привертала й привертає увагу багатьох науковців філософів (І.Кант, Е.Роттердамський, Г.Сковорода та ін.), психологів (І.Бех, О.Кононко, В.Мясищев, В.Столін та ін.), педагогів (В.Сухомлинський, І.Харламов та ін.).

Серед всіх видів ставлення в аспекті нашого дослідження, слід розглянути, що конкретно являє собою ціннісне ставлення до природи. Зазначений аспект був розглянутий в роботах Е.Вебера, Л.Зоріної, М.Кагана, П.Підкасистого та інших. Їх аналіз дозволяє визначити основні характеристики ціннісного ставлення до природи. Так, М.Каган, І.Лернер, підкреслюють, що важливим є активна позиція особистості щодо екологічної діяльності. Автори також акцентують свою увагу на пізнавальний інтерес до природних об'єктів та їх оцінювання. В результаті прояву ціннісного ставлення до природи відбувається усвідомлення нової цінності.

Вчені зазначають, що ставлення завжди виражається в різних видах діяльності. Присутність у змісті діяльності елементів екологічної інформації є індикатором екологічних відносин до світу природи. До того ж, ставлення різних людей до природи неоднорідне: воно може бути пізнавальним, естетичним і гуманістичним. Переважання пізнавального аспекту в ставленні – це виражений інтерес до явищ та подій в природі.

Розглядаючи структуру ціннісного ставлення до природи деякі науковці приділяють велику увагу діяльнісному критерію не зачіпаючи суб'єктивного сприйняття та пізнання людиною світу природи. Таким чином, у наведених аспектах розглядаються, або конкретні критерії, або окремі компоненти поняття, в яких відображено значення природи лише частково, що не дозволяє скласти повну уяву сутності поняття «ціннісне ставлення до природи», яке виступає необхідною умовою формування екологічної культури особистості.

Визначаючи структуру ціннісного ставлення до природи, ми, аналізували роботи М. Кагана, В. М'ясищева, П. Підкасистого, С. Шацького, тощо. Компонентами цієї структури є: внутрішній аспект – ставлення людини, яка усвідомлює цінності природи, і зовнішній аспект, який розглядає взаємодію людини і природи

Структура ціннісного ставлення майбутнього вчителя біології до природи є комплексною, яка складається із компонентів, зокрема інтелектуального, аксіологічного, поведінкового, а також трьох критеріїв – когнітивного; емоційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв.

Деякі автори серед компонентів ціннісного ставлення до природи виділяють: *екологічні знання, потреби, інтереси, мотиви, емоції, цінності, оцінки, установки, дії.* На думку І. Зверева та Б. Ліхачова *екологічні знання – це знання природничонаукові, про цілісність, унікальність і цінність природи, систему природи « природа-суспільство-людина», пов'язані з практичною діяльністю людини.*

Головною *екологічною потребою* є необхідність збереження природнього середовища, що веде до зміни умов життя. Потреба в спілкуванні з природою, сприяє гармонійному розвитку особистості, поліпшенню творчих сил людини. *Інтерес*, як важливе джерело діяльності характеризує вибіркові відносини людини до ціннісного об'єкту природи, через свою актуальність і привабливість.

Мотиви, як спонукання до певного виду діяльності, що сприяє більш швидкому контакту з об'єктами природи. *Емоції* – психологічний механізм безпосереднього переживання відносин. *Оцінки* є результатом сприйняття і пізнання світу природи, відображені в певному об'єктивному судженні. *Установка* має цільовий характер та визначає готовність до взаємодії з об'єктами природи.

Цілком погоджуючись із поглядами науковців, ми зазначені окремі компоненти об'єднуємо у відповідні групи.

Крім того слід зазначити, що педагогічна сутність поняття ціннісного ставлення до природи полягає в здатності людини сприймати та усвідомлювати природу через такі її ціннісні якості, як краса, цілісність, гармонійність, велич; розуміти навколишню реальність як єдність рівноправних самоцінних сфер – природа, суспільство і сама людина; розширювати базу знань про унікальність природи; уміти займати активну позицію щодо відновлення, збереження природи та раціонального природокористування.

Отже, на основі загальнопедагогічного підходу і ретроспективного аналізу стану проблеми виховання ціннісного ставлення до природи, слід уточнити поняття: *«ціннісне ставлення до природи»* – представляє собою узгодженість між людиною та природою, яка формується на базі цілісного сприйняття людиною універсальної значущості розмаїття природи, потреб та мотивів її відновлення, збереження та розвитку в процесі різних видів діяльності суб'єкта.

Процес виховання ціннісного ставлення до природи майбутнього вчителя біології має максимально відповідати вимогам часу і якісно змінюватися як змістовно, так і технологічно. Як у будь-якій процесуальній категорії, зміни в технології означають, у першу чергу, зміну процесів і діяльності, що лежать у її основі, а також зміна всієї супутньої системи механізмів і засобів даної діяльності. Усе це передбачає зміну цільових установок, ціннісних орієнтації, ціннісного (суб'єктивного) ставлення до природи, системи професійних знань.

Отже, аналіз вищезазначеної позиції дозволяє зробити акцент на очевидний взаємозв'язок між знаннями й узагальненими методичними вміннями, теорією та практикою: перші сприяють розвитку інших, а другі обумовлюють розширення перших. Для того щоб зазначений процес був оптимальним, слід прагнути до досягнення високого рівня вихованості у майбутніх учителів ціннісного ставлення до природи у процесі освітньої діяльності.

Слід зазначити, що ціннісне ставлення до природи буде проявлятися у людини тоді, коли вона глибоко пізнає розмаїття цінностей природи. Таким чином, розглянувши види ставлення та основні істотні характеристики ціннісного ставлення, можна констатувати:

1. Ставлення – це філософська, психолого-педагогічна категорія, яка представляє собою цілісну систему індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними об'єктами в реальній дійсності.

2. Усі вищезазначені науки виділяють ціннісне ставлення до природи, яке має свою власну структуру, сутність та проявляється особистістю крізь:

- всеосяжне пізнання природи;
- розуміння цінності природних об'єктів;
- мотиви особистого і суспільного життя;
- активність, свідомість;
- відповідну поведінку в природоохоронній діяльності з метою збереження та безпечного перетворення природи, здатного сприяти розвитку суспільства.

Отже, слід відзначити, що загальні та приватні людські стосунки утворюють систему, в якій вони структуруються відповідно до ступеня спільності: від зв'язків з окремими характеристиками до зв'язків з об'єктивною реальністю, що робить сферу дії

особистості безмежною. Очевидно, що ставлення – це цілісна система індивідуальних вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної реальності.

На наш погляд, структурні компоненти ціннісного ставлення до природи різних вікових груп є різними, що і обумовлює різний тип ставлення до природи особистості, наприклад, показниками ціннісного ставлення до природи в дошкільників є високий рівень пізнавального інтересу до об'єктів і явищ природи й формування адекватного відношення до особливостей живих істот та явищ природи, дотримання норм екологічно значимої поведінки, розвиток уміння бачити унікальність і суб'єктність об'єктів природи, уміння відчувати на собі вплив природи й усвідомлювати власні зміни під її впливом, уміння рівноправно взаємодіяти з об'єктами світу природи на основі виявлення в них «людських рис»; прояв турботи про об'єкти природи, дотримання моральних норм при взаємодії з ними.

Розвиток ціннісного ставлення до природи це творчий процес. Творчість у процесі взаємодії із природою необхідна при реалізації різних форм взаємодії, при організації й регуляції взаємодії, а також у процесі пізнання природи й управління власною поведінкою в природних умовах.

На наш погляд, ціннісна взаємодія із природою будується на основі загальних і індивідуальних принципів. Загальні принципи, або підстави, спираються на суспільні норми, цінності, установлений порядок тощо, а індивідуальні - на особистісні якості, цінності, здібності, уміння.

Таким чином, ціннісного ставлення людини до природи реалізується через прийняття екологодоцільної, органічної взаємодії із природою, а основним його змістом є регуляція творчого процесу взаємодії людини й природи. У цьому зв'язку, можна сказати, що процес розвитку ціннісного ставлення до природи в значній мірі залежить від готовності особистості до взаємодії із природою.

Отже, поетапний аналіз вищенаведених позицій підтверджує, що ціннісне ставлення до природи, це система яка визначає розвиток особистості як суб'єкта діяльності, суб'єкта непрагматичної взаємодії з природою, що характеризується сформованістю суб'єктної позиції, розвитком усвідомленого досвіду самостійної, активної діяльності в соціоприродньому оточенні й володіє способами непрагматичної взаємодії із природними об'єктами.

На підставі зазначеного слід навести авторське визначення поняття «ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології», це особистісна структура, змістом якої є стійке, особистісне, емоційне сприйняття природи як суб'єкта, завдяки чому засвоюються загальні знання про природні системи, взаємозв'язки в системі «природа-людина», негативний та позитивний антропогенний вплив на природу, усвідомлення їх поліфункціональної цінності й виявлення ціннісного ставлення до них (для тривалого гармонійного співіснування суспільства та природи) — передбачається готовність майбутнього вчителя біології до естетичної, емоційної, непрагматичної взаємодії з природою, активна різнопланова діяльність щодо відновлення, збереження та збагачення розмаїття природи.

Лекція 4. Екологічна культура, як результат ціннісного ставлення до природи

Потреба у гармонізації особистісних і соціальних інтересів, у забезпеченні комплексу умов для ефективного виховання цілісної, людинотворчої, духовно багатішої особистості майбутнього фахівця – педагога, привертає увагу багатьох дослідників.

На думку О.Романовського, М.Лазарева, О.Коваленко, Г.Пономарьової, І.Прокопенко, Ю.Нагірного, Ю.Бойчука, Г.Шевченко, важливим засобом забезпечення такого цілісного, культуротворчого розвитку студентської молоді може й має стати виховання майбутнього фахівця у середовищі яке забезпечує не тільки оптимальне засвоєння майбутніми фахівцями фундаментальних знань, але й допомагає у становленні їх морально – естетичної, духовної сфер та сприяє високому рівню розвитку екологічної культури.

Згідно з поглядами О. Салтовського, специфіка екологічного виховання полягає у виробленні світоглядного ставлення до комплексної цілісної системи «суспільство-природа», звідки випливає й комплексний характер власне екологічного виховання, а також такий його принцип, як принцип матеріальної єдності світу, до якого долучаються принципи комплексності, безперервності, патріотизму, поєднання особистісних та загальних інтересів.

В процесі екологічного виховання більшість вчених виділяють три відносно самостійні як за методами, так і за цілями, складові: *екологічне просвітництво, екологічну освіту та екоцентричну екологічну свідомість*. Вони являють собою певні етапи в процесі безперервного екологічного виховання, по проходженню яких можна говорити про високий рівень сформованості *екологічної культури у особистості*.

Екологічне просвітництво – це перший ступінь в екологічному вихованні. Воно покликане сформувати перші елементарні знання про особливості взаємовідносин суспільства та природи, придатність оточуючого середовища для проживання людини, вплив людської виробничої діяльності на оточуючий світ. Екологічне просвітництво покликане формувати базові світоглядні установки і побутовий рівень екологічної свідомості. Хоча на цьому рівні знання про взаємовідносини суспільства та природи мають, як правило, уривчастий, несистематизований характер, можуть бути логічно неузгодженими і навіть суперечливими, без його наявності неможливо приступати до формування екологічно культурної людини.

Екологічне просвітництво це формування частини світогляду людини, яка проявляється у процесі життєдіяльності та її активної взаємодії із природою. Внаслідок такої взаємодії особистість усвідомлює загрозу сучасної екологічної кризи та передбачає етапи виходу з неї. Вихід є можливим не лише за умови ліквідації шкідливих для людини й природи екологічних впливів та наслідків, а перш за все встановлення правильних, розумних взаємин із природою, які забезпечують не тільки збереження природи в її єдності й гармонії, але й сприяють безпечному життю людини на Землі. Тобто екологічна безпека особистості, суспільства й держави є головними факторами формування екологічної культури. Очевидно, що у зазначеному аспекті рівень взаємин із природою буде визначатися рівнем освіченості населення, рівнем його екологічної свідомості. Проблема виходу людства з екологічної кризи лежить у площині світогляду людства взагалі, та конкретної особистості, зокрема.

Аналізуючи вищезазначене, ми переконані, що перед екологічним вихованням стоїть передусім завдання формування установок на екологічно правильну поведінку майбутнього вчителя. Остання, у свою чергу, тісно пов'язана з проблемою виховання екологічних потреб, оскільки формування стійкої установки можливе лише за наявності тієї чи іншої потреби як стимулу до дії.

Слід зазначити, що виховання екологічної культури особистості відбувається в процесі екологічної освіти. У результаті здобутих знань у майбутнього вчителя біології формується науково-гуманістичний світогляд, що включає в себе важливі світоглядні ідеї: цілісність – єдність і системна будова природи; різноманіття цінностей природи; єдність людини й природи; гуманність особистості; розуміння екологічних взаємозв'язків, що забезпечують цілісність живих систем і стійкість життя; розуміння значення цілісності природи на кожному з її рівнів; комплексного, міждисциплінарного характеру екологічних проблем; розуміння концепції сталого розвитку людини як умови коеволюції суспільства й природи.

Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Очевидно, що екологічна культура це багатоаспектний феномен, який є метою й результатом екологічної освіти. Вона характеризує особливості свідомості, поведінки й діяльності людей у взаємодії із природою.

Ставлення до природи здійснюються у межах екологічної освіти, яке розглядається нами, як необхідний і безперервний процес навчання, виховання та особистого розвитку, спрямований на формування системи знань і навичок, ціннісних орієнтацій, морально – етичних та естетичних відносин, які забезпечують екологічну відповідальність людини за стан та поліпшення соціального характеру середовища.

Отже, найважливішими завданнями екологізації освіти є:

- формування й розвиток екологічної культури й екологічного свідомості особистості;
- формування ціннісного ставлення до природи як основи доцільної діяльності людини у світі природи;
- системне відновлення змісту всіх аспектів освіти;
- розвиток індивідуально-творчих здібностей особистості.

При взаємодії людини із природою відбувається взаємний вплив взаємодіючих сторін: вплив людини на природу або її об'єкти, яке знаходить своє відбиття у свідомості людини, і вплив природного середовища на людину, що проявляється в протіканні процесів життєзабезпечення у людини. Усе це формує поняття про роль і місце людини у взаємозв'язках із природою й, в остаточному підсумку, проявляється в різних типах екологічної свідомості.

Зокрема, у філософській науковій парадигмі свідомість – це найвищий рівень відображення людиною дійсності, що характеризується, насамперед, виокремленням та піднесенням людини як своєрідної надреальності, як носія особливих, неподібних на всі інші, способів взаємодії з навколишнім світом, буттям тощо.

На думку науковців, екологічна свідомість – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не порушуючи зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Розглядаємо екологічну свідомість як самостійну форму суспільної свідомості, як сукупність поглядів, теорій, емоцій, що відображають проблеми співвідношення суспільства і природного середовища в аспекті оптимального їх вирішення відповідно до конкретних потреб суспільства та природних можливостей.

Екологічну свідомість можна розглядати як сукупність узагальнених уявлень про природу, переконання та ідеали, що відображають і зумовлюють ставлення людини до природи, її законів, відповідні оцінки взаємозв'язків з нею.

Ціннісна свідомість творить власний світ, світ емоційних переживань, ціннісних образів. Ціннісний світ людини складається з ціннісних образів.

Екоцентрична екологічна свідомість можна схарактеризувати наступними ознаками:

- вищу цінність представляє гармонійний розвиток людини й природи;
- відмова від ієрархічної картини світу;
- мета взаємодії із природою – це максимальне задоволення як потреб людини, так і потреб усього природного співтовариства;
- характер взаємодії визначається екологічною рівновагою;
- природа сприймається як рівноправний суб'єкт щодо взаємодії з людиною;
- етичні норми й правила рівною мірою поширюються й на взаємодію з світом природи;
- розвиток природи й людини розглядається як процес взаємовигідної єдності;
- діяльність щодо охорони природи здійснюється заради самої природи.

Слід зазначити, що в сучасних умовах ставлення особистості до природи, стійкі установки щодо оточуючого світу є найважливішими елементами екологічної культури та екологічної свідомості людини, які закріплені життєвим досвідом індивідуума, що складають сукупність його переживань та почуттів, і виявляється в різних видах діяльності, що перетворюється в світогляд, переконання, цінності, усвідомлення буття.

Слід зазначити, що поняття «екологічна культура» часто ототожнюється з поняттям «екологічна свідомість». На сучасному етапі розвитку суспільства, суть екологічної свідомості є предметом дослідження різних наук: філософії, соціології, психології, екології. У XX столітті акцент в змісті екологічної свідомості ставився на пізнавальну та знаннєву сфери. В кінці XX та XXI століть уява про екологічну свідомість змінюється, що обумовлено новим розумінням людиною місця в сучасному світі та «світі природи».

Вплив природного середовища на становлення екологічного світогляду, екологічної свідомості особистості та її духовно-моральну культуру досліджували І.Бех, Н.Горобець, О.Лосєв, Н.Мамонтов, М.Роганова, Г.Сковорода.

Ряд авторів, розглядають екологічну свідомість як сукупність екологічного та природоохоронного сприйняття людиною, світогляду та ставлення до природи, практичної діяльності, спрямованої на природні об'єкти (очікувана поведінка, свої цілі, облік наслідків), еколого-орієнтованих цінностей.

Формування світогляду забезпечується безперервним характером навчання та виховання, формуванням в студентів цілісної наукової картини світу через систематизацію та узагальнення знань про природу, про відношення людини та природи, людини та суспільства на основі розкриття головних ідей науки. Розгляд еволюції світу, еволюції розуміння людиною свого місця у Всесвіті в цілісній системі виховання моральної культури майбутньої особистості є одним із засобів формування наукового і, разом з цим, гуманістичного світогляду.

Світоглядні установки і позиції, в цілому світоглядна культура, є ідеологічною основою культури особистості.

Отже, основною умовою формування екологічної культури особистості є реалізація екологічної свідомості на особистісному рівні в якості світогляду.

Екологічна культура коригує наукове пізнання і стиль мислення, впливає на становлення основних світоглядних орієнтацій і переконань, охоплює всі сфери діяльності людини, надаючи їм певної ціннісної спрямованості та духовно збагачуючи її.

Основною рисою екологічної культури особистості є вміння прогнозувати віддалені наслідки втручання людини в природні взаємозв'язки, здатність діяти в природі відповідно до її законів.

Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

Розглядаючи екологічну культуру як результат ціннісного ставлення до природи, враховуючи закони діалектики, можемо цей процес схарактеризувати як процес виникнення нового.

Вищезазначений процес можна поділити на два етапи:

- 1) прихований, коли в надрах старого з'являються нові елементи, відбувається їх кількісне зростання;
- 2) явний, коли нові елементи утворюють нову структуру, систему тобто нову якість.

Поняття «екологічна культура» синтезує в собі досягнення людської цивілізації з питань гармонізації стосунків суспільства з природою.

Педагог який має високий рівень екологічної свідомості та культури розуміє цілі екологічної освіти, усвідомлює екологічні проблеми, аналізує причини їх виникнення; має великі наукові, теоретичні й екологічні знання про систему «Природа – суспільство», «Людина – цінності» та їх універсальність, унікальність й самоцінність природи. Він має ціннісний досвід взаємодії із природою й людьми, володіє системою вмінь організації процесу екологічної освіти щодо передачі власного досвіду. Йому властиве почуття особистої відповідальності, яка проявляється в активній екологічній діяльності щодо відновлення порушених взаємозв'язків у світі природи, її захисту й збереженню.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Лекція 5. Критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів біології

Вища освіта в Україні передбачає підготовку фахівців нової генерації, компетентного і висококваліфікованого спеціаліста, який має високий рівень сформованості системи цінностей, екологічної культури та екологічної свідомості.

Перед закладами вищої освіти України постало завдання підготовки фахівців, здатних сприяти духовному, культурному та моральному розвитку молоді, забезпечити повноцінний її розвиток.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що питання виховання ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів є актуальним і важливим. Цей факт підтверджують дослідження вітчизняних учених, присвячені вивченню основних підходів до визначення змісту та структури процесу виховання в майбутніх учителів ціннісного ставлення до природи.

Досліджуючи проблему виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи, аналіз вищезазначених праць дозволяє виокремити основні компоненти (інтелектуальний, аксіологічний, діяльнісний), критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.

Вимоги до критерію, що додатково висуваються В. Беспальком та іншими авторами адаптуємо на проблему наукового пошуку, зокрема:

1. Об'єктивність. Під об'єктивністю критерію ми розуміємо існування досліджуваної ознаки поза свідомістю особистості, незалежно від неї, незалежно від волі та бажань людини.

2. Надійність означає, що окрема ознака, критерій має відповідати своєму призначенню, в сукупності обраних критеріїв мають характеризувати ціннісне ставлення до природи в цілому. Критерії обов'язково мають забезпечувати досягнення мети, а саме надавати можливість досліджувати та оцінювати сформованість ціннісного ставлення до природи (процес та кінцеві результати дослідження).

3. Простота і зручність виміру. При застосуванні критерій має вимірюватися найпростішими засобами без застосування приладів (за допомогою відомих методів наукового дослідження анкетування, спостереження, експертної оцінки тощо).

4. Узгодження із складовими ставлення до природи. Дана вимога має забезпечувати відповідності обраних критеріїв компонентам ціннісного ставлення до природи. Кожен критерій має відображати певний компонент ціннісного ставлення до природи.

5. Адекватність, як вимога до критеріїв ставлення до природи, має забезпечувати їх еквівалентність, тотожність ціннісному ставленню до природи, правильність і точність в уявленнях, поняттях, судженнях при дослідженні цього явища, відповідність його природі й змінам, що відбуваються в процесі розвитку і формування ціннісного ставлення до природи у майбутніх учителів.

6. Адитивність. Унаслідок того, що ціннісне ставлення до природи аналізується нами з позиції трьох компонентів, то вимога адитивності надає можливість стверджувати, що властивості цілісного ставлення до природи визначаються властивостями окремих його компонентів, а саме: ціннісне ставлення до природи обумовлено сумою властивостей критеріїв когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного.

7. Взаємообумовленість критерію з його показниками. Дана вимога передбачає наявність у критерію характеристик, показників, параметрів, які забезпечують логічний змістовий опис його окремих сторін. Під характеристикою (показником), як правило,

розуміють змістовний (якісний) опис окремих сторін досліджуваного явища, а під параметрами – характеристики, які набувають числового вираження (кількісний опис).

У процесі експериментального дослідження дослідник завжди прагне до ефективності в аспекті проблеми дослідження. З метою реалізації зазначеного слід систематично порівнювати отримані результати з вихідними результатами які проектувалися на початковій стадії виховної діяльності.

Вагоме значення для результативної виховної роботи щодо ціннісного ставлення до природи в майбутніх фахівців мають об'єктивні показники.

Очевидно, що якісна сформованість критерію та його ступінь вираження відображена у конкретних показниках. Критерій є більш широким поняттям, а ніж показник, крім того останній характеризується низкою ознак. Показник є типовим і конкретним вираженням сутності якостей процесу чи явища, що підлягає вивченню та виступає як компонент критерію.

Дефініція «показник» у науковій літературі трактується як: а) свідчення, доказ, ознака чого-небудь; б) наочні дані про результати якоїсь роботи, будь-якого процесу; дані про досягнення у чому-небудь; в) явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг процесу».

Отже, взаємодія й взаємозв'язок усіх критеріїв як основа цілісності ставлення до природи проявляється лише при досить високому рівні розвитку особистості, який виражений певним ступенем сформованості вищих психологічних функцій, свідомості й соціально-психологічної зрілості особистості й передбачає виконання важливих функцій в діяльності фахівця:

- пізнавальну – досліджувати й пояснювати з позицій наукових знань особливості прояву ставлення до природи в процесі взаємодії з нею, задіяти творчий потенціал особистості відповідно до сучасних наукових напрямків професійної діяльності;

- розвиваючу – активізувати самовдосконалення, розвиток і самореалізацію особистості в процесі творчої, проектної та іншої діяльності фахівця на основі формування її ціннісних екологічних орієнтації, екологічних установок, рефлексії та інших важливих особистісних якостей;

- етичну – забезпечувати дотримання моральних принципів, законів природи, екологічних норм і правил, сучасних технологій взаємодії із природою в професійній діяльності. До дотримання етики взаємодії із природою підключається й особистісне прийняття такої етики на основі саморозвитку;

- регулятивну – визначати детермінанти системного, цілеспрямованого, максимально ефективного залучення основних механізмів та індивідуально-творчого потенціалу особистості;

- інтегративну – відбивати цілісність прояву ставлення в практичній діяльності відповідно до професійних і особистісних пріоритетів, інтегрувати професійні й особисті інтереси в процесі реалізації ціннісного ставлення до природи. Це дозволяє синтезувати знання, досвід, творчість у взаємодії із природою відповідно до цілей та завдань обраної професії.

Наведені функції в сукупності розкривають широту процесу реалізації ціннісного ставлення до природи й дозволяють оптимально задіяти потенціал особистості, при взаємодії із світом природи. Таким чином, ціннісне ставлення до природи обумовлює екологодоцільний процес взаємодії із природою, виступає інтегральним відбиттям екогуманістичної світоглядної установки, екологічної освіченості й моральності особистості, узагальненим показником екологічної та життєвої компетентності в питаннях взаємодії із природою, обумовленої специфікою професійної діяльності майбутніх учителів біології.

Таблиця 1.1.

**Критерії та показники ціннісного ставлення до природи майбутніх
учителів біології**

Критерії	Показники
<i>Когнітивний</i>	Система глибоких знань закономірностей співіснування людей в природі, про негативний та позитивний антропогенний вплив на природу, унікальність природи, суть ціннісного ставлення до природи, класифікацію цінностей, правила етичної поведінки в природі, функціонування системи «природа – людина», причини сучасної екологічної кризи в країні та світі; сформованість базових понять проблеми виховання ціннісного ставлення до природи; володіння знаннями та уміннями впровадження сучасних екотехнологій; самостійність в пошуках джерел інформації про загальні цінності та цінності природи тощо.
<i>Емоційно-ціннісний</i>	Сформованість системи цінностей, почуттів, емоцій до навколишнього світу; сформованість установок, готовність особистості до емоційної взаємодії з об'єктами природи; уміння до обґрунтування оцінних суджень; прагнення до реалізації власних здібностей, можливостей, особистих якостей (добра, любові, поваги до природи), завдяки чому створюється позитивний емоційний фон навчально-виховного процесу; здатність до аналізу екологічної ситуації, у яку потрапив природний об'єкт; уміння визначати екологічні зв'язки з природним оточенням; саморегуляція особистості як ретранслятора ціннісного ставлення до природи в майбутній професійній діяльності; прагнення до реалізації власних здібностей, можливостей, особистих якостей (добра, любові, поваги до природи), завдяки чому створюється позитивний емоційний фон навчально-виховного процесу тощо.
<i>Діяльнісний</i>	Позитивна взаємодія студента з викладачем під час будь-якої діяльності в аспекті виховання ціннісного ставлення до природи; залучення майбутніх учителів біології в систему практичних відносин з природою; спроможність до професійної самореалізації, уміння ставити мету й завдання професійного самовдосконалення, обирати способи їх досягнення; брати участь в екологічних акціях, у роботі громадських природоохоронних організацій, уміння здійснювати екологічний моніторинг, уміння складати екологічні проекти, здатність здійснювати агітаційну та пропагандистську екологічну роботу серед широких груп населення, уміння критично оцінювати власні помилки у процесі різних видів діяльності, пов'язані зі ставленням до навколишнього природного середовища, порушувати нагальні екологічні проблеми й обґрунтовувати необхідність їх розв'язання, мати досвід проведення природоохоронної діяльності; наполегливість і дисциплінованість під час виконання навчальних та виховних завдань для досягнення мети самовдосконалення й самовиховання; здатність поживляти практичну активність для взаємодії майбутніх учителів біології з природними об'єктами, що дає можливість «запустити» механізми вдосконалення ставлення до природи й засвоїти способи непрагматичної взаємодії з нею тощо.

Аналіз вищезазначеного дозволяє стверджувати, що процес виховання майбутнього вчителя біології ціннісного ставлення до природи має певний, психологічно зумовлений алгоритм:

- накопичення фонду знань про природу та існуючі взаємозв'язки у системі «природа – людина» (визначає інтелектуальну підготовку, просвітництво, усвідомлення цілей, ознайомлення з дійсним екологічним станом, тривожним екологічним статусом окремих об'єктів тощо);
- корекція емоційно-ціннісних установок на взаємодію з природою (визначає вплив на потреби, інтереси, мотиви майбутньої діяльності в природі через формування ціннісних орієнтацій);
- реалізація екологічно доцільної практичної дії (визначає набуття конкретних природоохоронних умінь і навичок).

Отже, можемо відзначити, що в цілісній структурі «ціннісного ставлення до природи» гармонійно сполучаються й взаємодіють емоційні переживання, обумовлені світом природи; система знань, необхідних для організації непрагматичної взаємодії із природними об'єктами; особисті й значимі цінності природи, що обумовлюють розвиток діяльності особистості в соціоприродньому оточенні.

На основі вищезазначених критеріїв і показників слід визначити рівні сформованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.

Рівень – це ступінь досягнення у чому-небудь.

Розглядаючи рівні сформованості знань респондентів більшість педагогів основними вважають: репродуктивний (знання є свідомо сприйнятою, зафіксованою в пам'яті та відтвореною об'єктивно інформацією про предмети пізнання); реконструктивний (знання виявляються в готовності і вмінні студента застосовувати їх у подібних, стандартних, або варіативних умовах); творчий (студенти можуть продуктивно застосовувати знання і засвоєні способи дій у нетипових ситуаціях).

Динаміка розвитку ставлення до природи в майбутніх фахівців буде проявлятися в зміні рівнів (з достатнього до високого), що досягається на емоційному, почуттєвому та мотиваційному рівнях сприйняття та відбувається у процесі розв'язку проектних завдань, проектної, конструктивно – проектної, позааудиторній діяльності, що забезпечують позитивно значимі зміни в розвитку пізнавальної, емоційної, практичної сфер особистості майбутнього фахівця.

Таблиця 1.2

Сформованість рівнів ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології за критеріями (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний) та їх показниками

Рівень	Критерії та їх показники		
	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Діяльнісний
Високий рівень	Високий рівень знань щодо системи цінностей природи, унікальність природи її красу та велич; обізнаність із екологічними проблемами сучасності; усвідомлення причинно-	Позитивне емоційне ставлення до об'єктів природи; сформовані різноманітні потреби у об'єктах природи; мотиви діяльності, спрямовані на вирішення екологічних проблем та природоохоронну	Поведінка не порушує рівноваги у природі; практична діяльність екологічного спрямування; сформовані екологічно доцільні вчинки; самооцінка особистого ставлення до об'єктів природи адекватна; здатність до вирішення

	наслідкових зв'язків у природі; усвідомлення необхідності збереження природи; потреба в різних видах діяльності щодо збереження, охорони та збагачення природи	діяльність.	протиріч у взаємодії з природою; наявна відповідальність перед власним «Я» у ставленні до природи.
Середній рівень	Фрагментарні знання з екологічних проблем та природоохоронної діяльності; частково сформована система цінностей; ситуативне усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у природі; усвідомлення необхідності збереження природи.	Ситуативне позитивне емоційне ставлення до об'єктів природи; потреби у об'єктах природи переважно прагматичного характеру; у екологічній діяльності переважання мотивів самоствердження, наслідування.	Поведінка не завжди екологічно-доцільна; фрагментарна участь у екологічній, природоохоронній, проектній діяльності; екологічно доцільні вчинки залежать від ситуації; самооцінка особистого ставлення до природи не завжди адекватна; труднощі у вирішенні протиріч у взаємодії з природою; ситуативна відповідальність перед власним «Я» у ставленні до природи.
Достатній рівень	Фрагментарні знання з екологічних проблем; частково сформована система цінностей; недостатнє усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у природі; відсутнє усвідомлення необхідності збереження природи; відсутня потреба у природоохоронній, проектній та інших видах діяльності.	Байдуже та руйнівне ставлення до об'єктів природи; прагматично-егоїстичний характер потреб у об'єктах природи; низьке емоційне ставлення до об'єктів природи мотиви екологічної діяльності, як правило, пов'язані з необхідністю виконання доручень.	Поведінка шкодить природі; участь у екологічній природоохоронній, проектній діяльності з власної ініціативи відсутня; вчинки завдають шкоди природі; неадекватна самооцінка особистого ставлення до природи; проявляв нігілізму стосовно екологічних проблем; нездатність вирішувати протиріччя у взаємодії з природою; безвідповідальне ставлення до об'єктів природи.

Лекція 6. Структурно-функціональна модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

Сьогодні в Україні розпочато реформаційні процеси, які відроджують попит на науку як основу конкурентоздатності національної політики. Особлива місія в цьому належить вищим закладам освіти, адже саме вони можуть поєднати освіту, дослідження та інновації, розширивши дослідницький сектор. Законом України «Про вищу освіту» (редакція 2014 року), Проектом Закону України про внесення змін до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» передбачено суттєве удосконалення навчальної, наукової та виховної роботи в закладах освіти; розвиток науки і техніки названо «визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання». Все це доводить необхідність оновлення системи роботи вищих закладів освіти.

Відомо, що сучасне освітнє середовище може ефективно функціонувати відповідно до змісту освіти (варіативна частина, факультативи), різноманітності нетрадиційних форм оцінювання (творчі роботи, рейтингове оцінювання, створення проєктів), форм організації навчально-виховного процесу (дистанційна освіта, самоосвіта), змісту виховання (профорієнтація, прищеплення загальнолюдських цінностей), співпраці із соціумом і науковими та науково-методичними установами (місцеве самоврядування, ознайомлення з ринком праці, експериментальна робота).

Всі вищезазначені показники можуть стати чинниками функціонування освітнього середовища.

Сьогодні удосконалення навчально-виховного процесу вищої школи здійснюється в контексті таких глобальних освітніх тенденцій: масовий характер освіти та її неперервність; адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація на демократизацію всіх освітянських структур; орієнтація освіти на інновації; впровадження кредитно-модульної системи навчання.

На сучасному етапі розвитку освіти універсальним засобом усвідомленого сприйняття дійсності, та реалізації вищезазначених освітніх тенденцій, є модель як цілісне відображення реального об'єкта в ідеальній формі.

Процес виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології потребує побудови структурно-функціональної моделі та її інтерпретації, оскільки сучасне педагогічне моделювання розглядається як оптимальний спосіб фіксації наукового знання.

Моделювання є процесом розробки й вивчення моделей предметів і явищ навколишньої дійсності для виявлення або поліпшення їх характеристик, раціоналізації їх застосування й управління ними.

Розробка моделі являє собою реалізацію наступних послідовних етапів:

1. Доскональне вивчення інформації відносно досліджуваного об'єкта, аналіз і структурування наявного досвіду й висування гіпотези, що покладається в основу моделі.

2. Розробка попереднього варіанту моделі, його корегування, уточнення споконвічної гіпотези.

3. Апробація остаточного варіанта моделі, обраного із усіх запропонованих раніше й підготовка до її втілення.

Створення цілісної моделі – це складний, багаторівневий та аналітико-синтетичний процес, ефективність якого цілком визначається дотриманням вимог, що пред'являються до моделювання.

Основними вимогами є:

- 1) відповідність моделі системи оригіналу та бути абстрактною;
- 2) будучи спрощеним відтворенням цілісного оригіналу, модель повинна представляти собою єдине цілісне;
- 3) модель повинна бути незалежною від різних суб'єктивних думок, які притаманні особам, які беруть участь у її розробці;
- 4) відповідність моделі вимогам повноти, адаптивності та можливості включення в широкий діапазон змін;
- 5) адекватність забезпечення отримання надійної інформації про об'єкт дослідження.

На підставі вищезазначеного, розроблена модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи. Особливість моделі полягає в тому, що майбутні фахівці:

- проводять особистісну оцінку значимості природних об'єктів;
- співвідносять свої потреби із життєвими проявами об'єктів природи й опановують способи непрагматичної взаємодії з ними;
- включаються в проектну діяльність та організацію заходів щодо надання допомоги об'єктам природи рідного краю, у ході якої формується здатність відгукуватися на переживання природних об'єктів.

Таким чином, розглянуті положення визначають основну логіку побудови структурно-функціональної моделі виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи, що включає в себе:

1. Формування цілей. Виявлення і аналіз чинників, що визначають процес виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології. Визначення оптимальних цілей процесу виховання ціннісного ставлення до природи. Подання системи цілей у вигляді узагальнених завдань діяльності щодо процесу виховання ціннісного ставлення до природи.

2. Структурний синтез моделі виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології. Визначення суб'єктів і об'єктів освітнього процесу, виявлення їх взаємозв'язків.

Визначення якісних властивостей та ознак об'єктів процесу виховання ціннісного ставлення до природи (структури процесу). Опис структурних елементів моделі.

3. Визначення послідовності і змісту етапів процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.

4. Параметричний синтез моделі. Виділення і оцінка критеріїв і показників сформованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.

5. Реалізація моделі. Формування структури та змісту процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів, створення умов реалізації моделі. Планування контролю, синтез системи контрольних заходів, що дозволяють оцінити ступінь досягнення поставлених цілей.

6. Корекція всіх етапів процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології:

- параметрична корекція дозволяє скоригувати параметри моделі на кожному кроці. Вихідна інформація – неузгодженість між заданими і реально досягнутим цілями – може бути отримана за результатами оцінки числових значень показників сформованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології;
- структурна корекція – перехід від однієї альтернативної моделі до іншої;

- корекція алгоритму – вибір найкращого варіанту побудови алгоритму процесу виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи для конкретних умов;

- корекція цілей процесу виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи у процесі проектної діяльності – уточнення, вибір досяжних цілей.

Створення такої моделі може розглядатися як теоретичне або змістовне узагальнення, яке дозволить звести до певної теоретичної конструкції компоненти і зв'язки.

Особливість структурно-функціональної моделі виховання в майбутніх учителів ціннісного ставлення до природи полягає в тому, що майбутні фахівці після її реалізації будуть спроможні: здійснювати особистісну оцінку значимості природних об'єктів; співвідносити власні потреби із життєвими проявами об'єктів природи й опановувати способи непрагматичної взаємодії з ними; активно включатися в проектну діяльність та організацію заходів щодо надання допомоги об'єктам природи рідного краю, у ході якої формується здатність відгукуватися на переживання природних об'єктів.

Структурно-функціональна модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи представлена наступними блоками: *цільовим*, визначає мету та низку завдань що передбачає здійснення процесу виховання ціннісного ставлення в майбутніх учителів; *методологічним*, що включають методологічні підходи й принципи екологічної освіти, що забезпечують можливості для розкриття індивідуального потенціалу особистості при усвідомленні й прийнятті нею цінностей об'єктів природи; *змістовним*, забезпечує впорядкованість і цілісність системи, функціонування і розвиток її основних елементів і зв'язків, який представлений змістом когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв ціннісного ставлення до природи; *операційно-дієвим*, що включає механізми засвоєння змісту ОП, форми, методи, засоби та передбачає процес проектування, діяльність щодо надання допомоги об'єктам природи на різних етапах: мотиваційному, емоційно – чуттєвому, дієвому, оцінному, результативному; *результативно-оцінний*, що передбачає визначення рівня сформованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології на основі визначених критеріїв (когнітивний, емоційно – ціннісний, діяльнісний) та їх показників.

Протягом усіх етапів реалізації моделі забезпечується включення майбутніх фахівців у позааудиторну, проектну діяльність й організацію допомоги об'єктам природи.

Успішність процесу виховання ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів біології буде більш результативним за умови врахування сукупності факторів й оптимальних умов, що значно впливають на процес реалізації проблеми дослідження.

Педагогічні умови слід розглядати як цілеспрямовано створене середовище, у якому в тісній взаємодії представлено сукупність психологічних і педагогічних чинників (відносин, засобів тощо), за якими дослідник ефективно здійснюватиме виховну або навчальну діяльність.

Лекція 7. Закономірності та принципи виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

Освіта і вихованість людини культури поєднуються з креативністю і індивідуальною самобутністю її особистості. Креативна людина, це вільна, гуманна, духовна особистість, здібна до творчої самореалізації в світі культурних цінностей, етичної саморегуляції і адаптації в соціокультурному середовищі, що змінюється.

У рекомендаціях про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання щодо поваги прав людини і основних свобод вірно зазначено, що сучасна освіта має бути спрямованою на розвиток людини, сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружбі між усіма народами, основними принципами політики у сфері освіти і культури визначено: глобальна перспектива в освіті на всіх рівнях та в усіх її формах; розуміння і повага до всіх народів, їхніх культур, цінностей і способу життя; усвідомлення глобальної взаємозалежності між народами та націями; здатність до спілкування з іншими; усвідомлення не лише прав, але також і обов'язків по відношенню один до одного; розуміння необхідності міжнародної солідарності і співпраці; готовність людини брати участь у вирішенні проблем свого суспільства, своєї країни і світу в цілому тощо.

Ціннісні основи виховання в педагогіці визначаються закономірностями і принципами виховання.

Розглядаючи різні аспекти освітнього процесу учені визначають різні закономірності, зокрема В. Анісімов, О. Грохольська, Н. Нікандров схарактеризовують **групи закономірностей освітнього процесу: структурні** (детермінуюча роль цілей навчання по відношенню до змісту освіти; визначальна роль змісту освіти в процесі навчання; зв'язку між компонентами змісту освіти і способами їх засвоєння та ін.); **системні** (взаємозв'язок навчання і соціальної системи; взаємозалежність процесу навчання і педагогічної свідомості суспільства і конкретних суб'єктів педагогічного процесу; взаємозалежність процесу навчання і мікросередовища і ін.); **змістовні** (взаємозв'язок і взаємозалежність наукової, світоглядної і морально-ціннісної спрямованості змісту процесу навчання; взаємозв'язок нових знань і нових прийомів в процесі навчання і активного розумового пошуку вирішення завдань); **еволюційні** (взаємозв'язок варіативних характеристик процесу навчання і рівня підготовки учнів; взаємозалежність якісних характеристик процесу навчання від його кількісних характеристик і ін.); **функціональні** (взаємозалежність якісних характеристик процесу навчання і підготовки учнів до самостійного оволодіння соціальним досвідом; взаємозалежність процесу навчання і підготовки учнів до саморегуляції і оцінці своїх досягнень); **історичні** (взаємозв'язок прояву всіх компонентів процесу навчання і особливостей епохи; взаємозалежність і в результаті варіативність цілей навчання і змісту освіти від умов розвитку суспільства).

А.Харківська аналізуючи закономірності та принципи управління інноваційним розвитком педагогічних закладів вищої освіти доводить їх процесуально-технологічні зв'язки, що є в управлінській діяльності. Автор дослідивши закономірності, визначені науковцями, виявила, що на сучасному етапі не достатньо розроблена цілісна система закономірностей. Аналізуючи комплекс закономірностей системи управління інноваційним розвитком закладів вищої освіти виявлені А.Харківською, деякі із них ми можемо адаптувати на процес виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів, зокрема, чим вищий рівень навчального, наукового та економічного потенціалу ПЗВО, тим ефективніше управління освітнім процесом; чим вищий рівень вимог щодо підготовки майбутніх фахівців, тим якіснішим має бути навчально-виховний процес та професійна компетентність професорсько-викладацького складу;

чим прозоріше процес вирішення питань на загальних зборах трудового колективу, тим ефективніше здійснюється досягнення загальної мети виховного впливу на особистість; чим повніше забезпечується взаємодія керівника та персоналу в змістовій, процесуальній й організаційній сторонах діяльності педагогічного колективу, тим ефективніше керівництво й вищі результати діяльності колективу.

На думку Г.Пономарьової концептуальні основи системи виховної роботи передбачають визначення закономірностей виховання майбутніх спеціалістів.

Ураховавши подане твердження автор виявляє та обґрунтовує такі закономірності: виховання завжди пов'язане з навчанням; цілі, зміст, методи, форми та засоби виховання закономірно пов'язані між собою, тому зміни одного компонента призводять до змін інших структурних компонентів виховного процесу; ефективність виховного процесу закономірно опосередковується оптимальним вибором методів, форм і засобів виховання, проведеним на підставі врахування об'єктивних і суб'єктивних факторів, характерних для певної особистості або групи осіб. орієнтація виховання на розвиток особистості, її сутнісний початок і культурне призначення; виховання особистості є стимулюванням активності й здійснюється тільки в умовах залучення її до різноманітних форм навчально-пізнавальної та соціально-культурної діяльності; цілісність педагогічного процесу.

Очевидно, що виявляючи закономірності виховного процесу слід орієнтуватися на розвиток особистості, її сутнісний початок і культурне призначення; усвідомлювати, що становлення особистості здійснюється тільки на основі активності самої особистості у взаємодії її з навколишнім соціокультурним середовищем, в процесі включення її в різноманітну діяльність; пам'ятати про цілісність педагогічного процесу.

Аналіз літературних джерел дозволяє нам виявити дві основні групи закономірностей освітнього процесу: зовнішні – характеризують залежність освітнього процесу від суспільних умов та процесів і внутрішні – встановлюють зв'язок між компонентами освітнього процесу (цілями, змістом, методами, засобами і формами); між характером діяльності учасників навчально – виховного процесу; між ставленням особистості до процесу навчання та виховання і ефективністю результатів даного процесу. Зовнішні закономірності носять соціально обумовлений характер, що відображає вимоги суспільства до рівня освіти особистості.

Із вищезазначеного ми розуміємо, що під загальними закономірностями навчально-виховного процесу розглядають ті істотні зовнішні і внутрішні зв'язки, від яких залежить спрямованість процесу і успішність досягнення педагогічних цілей.

Цілком погоджуючись із вищенаведеними поглядами на поняття «закономірності», ми в якості пріоритетних закономірностей освітнього процесу щодо виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи виявляємо наступні:

- навчання пов'язане з вихованням, що обумовлює цілісність структури освітнього процесу (цей зв'язок відіграє важливу роль як фактор розвитку свідомості та духовності людини);
- чим вищий рівень духовного, культурного та людинотворчого потенціалу учасників освітнього процесу, тим ефективніше реалізується процес виховання ціннісного ставлення до природи в ПЗВО;
- успішність навчально-виховного процесу залежить від активності та ініціативи суб'єктів освітнього процесу (ініціативна особистість у різних видах діяльності проявляє вільну надситуативну активність, творчо підходить до поставленого завдання, яке спрямоване на досягнення певної мети);

- виховний процес опосередковується оптимальністю вибору методів, форм і засобів впливу на особистість (вибір форми і методу - це завжди пошук оптимального шляху виховання, що вказує на індивідуальний стиль того хто здійснює цей процес);

- чим конкретніші та обґрунтовані критерії для визначення процесу виховання в ПЗВО, тим більш оперативно здійснюється реагування на вимоги сучасності;

- ефективність процесу виховання в майбутніх учителів біології залежить від систематичної та системної розробки й застосування виховних програм, що сприяють розвитку інтелектуальної, культурної, етичної, естетичної, емоційної, оцінної, чуттєвої та діяльнісної сфер особистості;

- результативність виховного процесу визначається характером міжособистісної взаємодії учасників процесу в аудиторній, позааудиторній та науково-дослідній діяльності (міжособистісні відносини сконцентровані навколо психологічних, екологічних, культурних, соціальних проблем, інтересів і потреб, які стосуються особистості людини, врахування яких гарантує результат) .

На наш погляд, зазначені нами закономірності в аспекті вирішення проблеми дослідження мають спиратися на загальнолюдські цінності, які також склалися, протягом тисячоліть. Це – ідеали добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності, гуманізму, свободи, поваги до старших, піднесення культу Матері й Батька та інші, які активно виховуються у майбутнього вчителя в педагогічному закладі вищої освіти .

Отже, очевидно, що закономірності тісно пов'язані з принципами виховання, які можна трактувати як основні вимоги до ефективної побудови виховного процесу, які визначають вибір оптимальної структури виховного процесу, зміст виховної роботи, найбільш ефективні методи, прийоми, форми і засоби діяльності і спілкування суб'єктів освітньо-виховного процесу.

Слід зазначити, що всі принципи процесу виховання ціннісного ставлення до природи розглядаються з погляду особливостей педагогічної діяльності. Звідси впливає необхідність ураховувати чотири важливі функції принципів їх реалізації:

- 1) максимально активізувати всі психологічні механізми виховання ціннісного ставлення до природи особистості;

- 2) будувати освітній процес у контексті сучасної наукової екогуманітарної парадигми;

- 3) ураховувати в процесі побудови виховного процесу індивідуальні особливості особистості;

- 4) здійснювати навчально – виховний процес у відповідності зі специфікою взаємодії майбутніх фахівців із природою в їхній професійній діяльності.

Така система представлена наступними основними принципами: послідовність навчання; єдність теорії й практики; формування в майбутніх фахівців індивідуальних основ взаємодії із природою; розвиток творчої індивідуальності майбутніх фахівців; моделювання; принцип єдності навчальної та виховної діяльності; інтеграція освітніх дисциплін.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття № 1. Методологічні підходи до виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

Питання для обговорення:

1. Концептуальні положення культурологічного підходу в освіті.
2. Критерії визначення компетентності і компетенції майбутнього учителя біології в аспекті вирішення проблеми виховання ціннісного ставлення до природи.
3. Виховання екологічної свідомості та екологічної культури особистості в аспекті ноосферного мислення.
4. Загальна характеристика екопсихологічного підходу та його вплив на процес виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Список рекомендованої літератури

1. Бех И. Д. Психологические основы построения воспитательного пространства личности. *Личность в едином образовательном пространстве* : сб. науч. ст. I Междунар. образовательного форума (г. Запорожье, 5-7 мая 2010 г.) / редкол.: Е. П. Аксенова. Запорожье, 2010. Ч. 1 : Конференция "Философия образования личности". 240 с.
2. Ваховський Л. Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху Просвітництва : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.0001. Харків, 2002. 40 с.
3. Вернадский В. И. Живое вещество. Москва : Наука, 1978. 385 с. с. 45
4. Культурологічний словник / О. В. Антонюк та ін.; за ред. В. І. Рожка, О. В. Антонюка. Київ : НМАУ, 2011. 463 с.
5. Маслоу А. Самоактуалізація. *Психологія личности. Тексты*. Москва : Просвещение, 1982. 108–117 с.
6. Молчанюк О. В. Методологічні підходи до дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Теорія і методика навчання і виховання* / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. Харків, 2018. Вип. 44. С. 66–79.

Творче завдання

1. Намалюйте у вигляді схеми взаємозв'язок культурологічного, компетентнісного, аксіологічного, ноосферного й екопсихологічного підходів у процесі виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Практичне заняття № 2. Аналіз категорій «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення»

Питання для обговорення:

1. Цінності як зміст «Я»-концепції й основа морального виховання особистості, показник ціннісного ставлення до себе, регулятор поведінки.
2. Класифікації цінностей.
3. Дослідження системи цінностей в педагогічній, психологічній і філософській науках.
4. Предметні цінності – природні та соціокультурні явища.
5. Суть та структура ціннісного ставлення до природи.

Список рекомендованої літератури

1. Гоян І. М. Цінність як детермінанта моральної активності особистості. Збірник наукових праць : Філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Плай, 2002. Вип. 7, ч. 1. С. 53–60.
2. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 480 с. С.50-51
3. Молчанюк О. В. Виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи : теорія та практика: монографія. Харків, 2018. 368 с.
4. Молчанюк О. В. Класифікація цінностей та їх аналіз. Теорія і методика професійної освіти: електрон. наук.фахов. журнал. 2017. Вип.12. URL : <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/46/TMPO12> (дата звернення : 18.01.2019).
5. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук.праць / Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля ; гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля, 2004. Вип. 5. С. 3–7.

Творчі завдання

1. Запропонуйте схематичне зображення відомих науці системи цінностей.

Практичне заняття № 3. Структура ціннісного ставлення до природи

Питання для обговорення:

1. Компонентами чи показниками ціннісного ставлення до природи є *екологічні знання, потреби, інтереси, мотиви, емоції, цінності, оцінки, установки?*
2. Ставлення людини до природи як узгодженість між людиною та природою.
3. Значення пізнавального аспекту в процесі ставлення людини до природи.

Список рекомендованої літератури

1. Каган М. С. Философская теория ценностей. Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1997. 205 с.
2. Лихачев Б. Т. Философия воспитания. Специальный курс : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Прометей, 1995. С. 241–261.
3. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ін-т імені Володимира Даля. Северодонецьк, 2016. 540 с.
4. Пруцакова О. Л. Виховання у школярів коеволюційних ціннісних орієнтацій шляхом упровадження екологічних дидактичних ігор. *Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2004. С. 30
5. Ярчук Г. В. Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / Київський національний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 26 с.

Творчі завдання

1. Наведіть схематичне зображення структури ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології. Схарактеризуйте взаємозв'язок структурних компонентів наведених у схемі.
2. Запропонуйте тематику екологічних проєктів. Визначте значення проєктної діяльності для процесу виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Практичне заняття № 4. Екологічна культура, як результат ціннісного ставлення до природи

Питання для обговорення:

1. Екологічне просвітництво.
2. Екологічна освіта.
3. Екологічна свідомість.
4. Розвивальне виховне середовище, як умова творчого саморозвитку особистості.

Список рекомендованої літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Гегель Г. Сочинения : в 14 т. Москва : Ленинград : Соцэкгиз, 1934. Т. 7 : Философия права : сб. науч. тр. / пер. Б. Столпнера. 380 с.
3. Горобець Н. Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва. *Рідна школа*. 1999. № 11. С. 46–49.
4. Мамонтов Н. Ф. Экология и прогресс (о кризисе цивилизации). Киев, 1993. 55 с.
5. Салтовський О. І. Основи соціальної екології. Київ : МАУП, 1997. 168 с.

Творчі завдання

1. Дискусія на тему: «Екологічна культура, як результат ціннісного ставлення до природи».

Практичне заняття № 5. Критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до природи в майбутніх учителів біології

Питання для обговорення:

1. Основні аспекти розробки системи критеріїв, компонентів та показників для оцінювання якості освітнього процесу.
2. Загальні характеристики показника.
3. Когнітивний критерій виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.
4. Емоційно-оцінний критерій виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.
5. Дієвий критерій виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Список рекомендованої літератури

1. Євдокимов В. І., Агапова Т. П., Гавриш І. В., Олійник Т. О. Педагогічний експеримент : навч. посіб. для студ. пед. вузів / ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ОВС, 2001. 148 с.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МарТ», 2005. 448 с. с. 174.
3. Педагогика / Ю. К. Бабанский и др. Москва : Просвещение, 1988. 478 с. с. 411-412
4. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ін-т імені Володимира Даля. Северодонецьк, 2016. 540 с.
5. Пономарьова Г. Ф. Сучасні підходи до визначення якості знань майбутніх фахівців. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. праць. Київ : КНЛУ, 2009. Вип. 38. С. 110–114.

Творчі завдання

1. Обґрунтуйте вплив позааудиторної діяльності на формування когнітивного, емоційно-оцінного та діяльнісного критеріїв виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Практичне заняття № 6. Структурно-функціональна модель виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

Питання для обговорення:

1. Процес моделювання
2. Класифікація освітніх моделей.
3. Основні аспекти моделювання.
4. Структурний синтез моделі виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.
5. Визначення послідовності і змісту етапів процесу виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України "Про вищу освіту" : від 01 липня 2014 р. № 1556-VII : веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата зверення : 09.10.2017).
2. Кушнер Ю. З. Методологія й методи педагогічного дослідження : учбово-метод. посібник. Могильов : МГУ ім. А. А. Кулешова, 2001. 66 с.
3. Моїсєєв С. О., Назаренко Л. М. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі : метод. рекомендації. Херсон, 2013. 48 с. с. 21.
4. Молчанюк О. В. Основні аспекти побудови моделі виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ.інтерн.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 31 січ.2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 111–113.

-
5. Юсупов В. З. Социально-педагогическое проектирование в региональных системах образования : монография. Киров : ВГПУ, 1998. 117 с.

Творчі завдання

1. Запропонуйте схематичне зображення структурно-функціональної моделі для уявлення того, як буде здійснюватися процес виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи.

Практичне заняття № 7. Закономірності та принципи виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи

Питання для обговорення:

1. Групи закономірностей освітнього процесу.
2. Визначення ціннісних основ виховання за закономірностями і принципами.
3. Принципи виховання як загальні регулятори, що засновані на необхідності забезпечення результативності виховної діяльності та їх взаємодії у цілісній системі.

Список рекомендованої літератури

1. Молчанюк О. В. Закономірності та принципи виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. Вип. 14. URL : <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/50/TMPO14> (дата звернення : 18.01.2019).
2. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
3. Харківська А. А. Закономірності та принципи управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки* зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. С. 180–190.

Творчі завдання

1. Запропонуйте таблицю відповідності принципів виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи виявленим закономірностям.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання знань студентів з навчальної дисципліни здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК) і підсумкового контролю знань (заліку).

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю і під час заліку.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Завданням заліку є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, умінь сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Поточний контроль реалізується у формі опитування, виступів на семінарських та практичних заняттях, експрес-контролю тощо, перевірки результатів виконання різноманітних індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Модульний контроль є складовою поточного контролю і здійснюється в формі виконання студентом модульного контрольованого завдання (контрольної роботи, тесту, колоквиуму тощо) згідно затвердженого графіку.

Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять та модульного контролю визначаються відповідною кафедрою. Кількість модулів та максимальний бал на кожному етапі модульного контролю зазначаються в робочій програмі відповідної навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на кінець вивчення навчальної дисципліни у формі семестрового екзамену визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий залік - це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр. Складання заліку здійснюється під час екзаменаційної сесії відповідно до затвердженого в установленому порядку розкладу.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81		
64-73		
60-63	задовільно	
35-59	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

- систематичність та активність роботи на семінарських і практичних заняттях;
- виконання завдань для самостійного опрацювання;
- виконання індивідуального навчально-дослідного завдання;
- виконання модульних (контрольних) завдань.

При контролі систематичності та активності роботи на семінарських і практичних заняттях оцінці можуть підлягати: рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на семінарських і практичних заняттях; активність при обговоренні питань, що винесені на семінарські (практичні) заняття; результати виконання експрес-контролю тощо.

При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання та індивідуального навчально-дослідного завдання оцінці можуть підлягати: самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання рефератів; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів, підготовка реферативних матеріалів з публікацій тощо.

При виконанні модульних (контрольних) завдань оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких набули студенти після опанування певного модуля. Модульний контроль, може проводитись у формі тестів, відповідей на теоретичні питання або розв'язання практичних завдань під час проведення контрольних робіт, виконання індивідуальних завдань, розв'язання виробничих ситуацій (кейсів) тощо.

Розподіл загальної кількості балів, за якими оцінюється вся поточна робота, форми проведення контрольних заходів та критерії їх оцінювання, визначаються робочими навчальними програмами і доводяться до відома студентів на початку семестру.

Максимальний та мінімальний бал за кожен з форм роботи визначається в робочій навчальній програмі з відповідної дисципліни. Несвоєчасне виконання завдань поточного контролю враховується при їх оцінюванні.

Підсумкова модульна оцінка визначається в балах як сума поточної та контрольної модульних оцінок з даного модуля.

Модуль зараховується студенту, якщо він успішно виконав передбачені в даному модулі всі види навчальної роботи та під час модульного контролю отримав позитивну контрольну модульну оцінку, а відтак, позитивну підсумкову модульну оцінку.

Заборгованість з модуля повинна бути ліквідована студентом в позааудиторний час до початку підсумкового контролю з наступного модуля.

Кінцевий термін ліквідації заборгованості з модульного контролю обмежується початком заліково-екзаменаційної сесії.

Підсумкова семестрова оцінка у випадку складання іспиту чи заліку визначається як сума поточної семестрової та екзаменаційної оцінок в балах, за національною шкалою та за шкалою ECTS. Зазначена оцінка заноситься до екзаменаційної (залікової) відомості та індивідуального навчального плану студента.

Під час семінарських занять оцінювання знань студентів проводиться за такими критеріями:

1. розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;
2. ступінь засвоєння фактичного матеріалу курсу;
3. обізнаність із основною та додатковою літературою;
4. уміння поєднувати теорію з практикою при розгляді питань, винесених на обговорення в аудиторії;

5. логіка, структура, стиль викладу під час виступів в аудиторії, вміння викласти й аргументувати власний погляд на питання, відстояти свою точку зору, узагальнити інформацію. Отриману від одногрупників під час відповіді.

При проведенні поточного **тематичного тестування** визначається рівень знань студентів із теоретичних питань курсу. Мінімальна кількість відповідей на тестове завдання з теми курсу, що дозволяє позитивно оцінити результати тестування (на "зараховано"), має бути більше за 70% від загальної кількості запитань тестового завдання.

Проміжний контроль знань студентів проводиться у формі контрольних робіт за окремими модулями дисципліни. Для проміжного контролю дисципліна поділена на 3 модулі (розділи). Згідно із зазначеним поділом дисципліни за модулями проводяться комплексні контрольні роботи. Завдання для контрольних робіт містять теоретичні питання і набір тестових питань. Критеріями, які дозволяють оцінити виконання контрольної роботи позитивно (на «зараховано») є:

1. Повні відповіді на всі запитання;
2. Демонстрація глибокого засвоєння студентом програмного матеріалу;
3. Струнка й логічна форма викладу засвоєних знань.

Підсумковий (семестровий) контроль **знань проводиться у формі** заліку.

ТРЕНІНГОВЕ ЗАНЯТТЯ

Тема. Формування ціннісного ставлення до природи

Мета: сформувати уявлення в учасників тренінгу про поняття «цінності», «ставлення до природи», «ціннісне ставлення до природи»; формувати ціннісне ставлення студентів до природи; сприяти розвитку навичок комунікації: вміння говорити, слухати, встановлювати контакти з іншими людьми; вміння працювати в команді; виховувати екологічну культуру; сприяти усвідомленню кожним учасником своєї ролі у природі; налаштовувати студентів на екологічну поведінку у рутинному житті.

Зміст тренінгового заняття:

1. Вступна частина

1.1. Вправа-вітання «Якби ви були...»

Студенти утворюють два кола: внутрішнє і зовнішнє обличчям один до одного. Після виконання кожного нового завдання учасники змінюють партнерів. Партнерам пропонується привітатись один з одним за допомогою рухів, жестів, звуків:

- Якби ви були деревами, як би ви привітались?
- Якби ви були зірками, як би ви привітались?
- Якби ви були хвилями, як би ви привітались?
- Якби ви були рибами, як би ви привітались?
- Якби ви були планетою Земля, як би ви привітались?

1.2. Мотивація навчальної діяльності

1.2.1. Робота в групах. Вправа «Моя планета Земля»

Матінка-Земля. Цей вираз ми не рідко чуємо в нашому повсякденному житті і використовуємо його в нашому спілкуванні.

Тренер по центру ватмана пише словосполучення «матінка-Земля», об'єднує студентів у ... груп.

Завдання: Кожна група має на своє запитання дібрати слова і таким чином охарактеризувати планету Землю.

- 1 група – дає відповідь на запитання: «Що?»
- 2 група – дає відповідь на запитання: «Яка?»
- 3 група – дає відповідь на запитання: «Що робить?»
- 4 група – дає відповідь на запитання: «Як?»
- 5 група – дає відповідь на запитання: «Чим?»

Після виконання завдання в загальному колі спікери груп зачитують свої характеристики, а тренер тезисно записує на ватмані.

1.2.2. Відкритий мікрофон

Почергово студенти називають об'єкти та явища природи, без яких вони не зможуть жити.

Тренер підводить підсумок: Якщо ви не уявляєте свого життя без цих об'єктів та явищ природи, то вони для вас цінні?

1.2.3. Постановка проблемного запитання

Отже, ми з'ясували, що планета Земля – це наша домівка. Земля - наша годувальниця, наш спільний дім, в якому створені Богом для нас абсолютно унікальні умови, що дозволяють нам не тільки виживати, але й насолоджуватися життям у всій її красі і різноманітності. Вона віддає нам себе цілком. Беззаперечно дарує свою любов. Не зважаючи навіть деколи на абсолютно блюзнірське ставлення з нашого боку.

Як любляча мати живить, одягає і виховує своїх нетямущих дітей.

- Чим людство їй віддячує?

1.3. Повідомлення теми

1.4. Установлення правил роботи на тренінгу

Вправа «Спільна домовленість»

Тренер об'єднує студентів у групи і пропонує їм скласти правила роботи на тренінгу та записати їх на ватмані. Після виконання завдання, кожна група демонструє свій плакат і відбувається обговорення в загальному колі: *«Що студенти думають про запропоновані правила? Чи згодні вони з пропозиціями? Скільки учасників погоджується? Більшість? Що відбувається з меншістю? Чи може бути знайдений компроміс?»*

Таким чином, тренер разом зі студентами обирає найбільш доцільні правила та вони формулюють загальні правила роботи на тренінгу.

1.5. Виявлення очікувань «Планета Земля»

Кожен учасник записує на стіках думку про те, що він очікує від тренінгу. Почергово, студенти кріплять стіки до зображення Землі, коментуючи.

2. Основна частина

2.1. Метод розвитку критичного мислення «Кластер»

Студенти відповідають на запитання: *«Що таке цінності?»*, а тренер записує їхні відповіді у вигляді кластера.

2.2. Метод сигналізування картками

Тренер читає твердження, якщо студенти вважають твердження правильним – піднімають зелену карту, якщо ні – червону. Після кожного твердження відбувається обговорення.

Твердження:

1. Цінність – це особливий тип значення об'єктів, предметів і явищ, важливих тільки для людини. (Так)

2. Цінність – це те, чим може нехтувати людина, якщо вона вважає, що це значущою й важливою річчю. (Ні)

3. Цінності – це опосередкований культурою еталон належного в досягненні потреб, що характеризуються трансцендентністю й виходить за межі індивідуальної свідомості. (Так)

4. Цінності – історично обумовлені, не залежать від рівня розвитку суспільства й культури. (Ні)

5. Цінності – це специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що мають їх позитивне або негативне значення для людини й суспільства (благо, добро, зло, прекрасне й потворне, усталені в явищах суспільного життя та природи). (Так)

2.3. Інтерактивна технологія «Навчаючи – учусь»

Студенти розраховуються на 1-6-й. Кожному учаснику кріпиться номер. Усі отримують інформаційну картку з відповідним номером на індивідуальному аркуші. За певний час студенти повинні засвоїти свою частину інформації. Потім за командою тренера студенти пересуваючись по кабінету, повинні розповісти ключові позиції інформаційної картки. Спілкуватись можна тільки з одним учасником. Кожен має отримати мінімум 5 інформаційних повідомлень.

Інформаційні картки:

1. *Геракліт уважав найвищою цінністю весь світ, який він розглядав як єдиний живий організм, а мірою всіх речей – людину. Демокрит уважав, що природа – основний закон, і тільки в ній необхідно віднаходити критерії й основу всіх людських цінностей. При чому, найвищою цінністю він уважав не будь-яку людину, а тільки*

мудру. Сократ і Аристотель визначили важливість виховання в розвитку людини, як основну цінність людства. Сократ вважав, що знання є благо, завдяки якому можливо розрізнити уявне добро від реального, і є основою добрих учинків і справ. Отже, прагнення до знань має розглядатися як цінність.

2. У добу Середньовіччя питання цінності відображали високу релігійність суспільства й водночас зауважували про неоднозначність тлумачення. В епоху Відродження поняття цінності розглядалось гуманістами у взаємозв'язку з людиною, крізь призму самоцінності людської особи, а відповідно, і матеріальні цінності залежали від того, якої думки була про них людина.

3. Філософи XVII робили акцент на розум і знання, розглядаючи як фундаментальну цінність волю, внутрішню активність особистості, розумову діяльність і прагнення до пізнання. Мислителі XVIII століття підкреслювали цінність педагогічної теорії, а швейцарський педагог І. Песталоцці відстоював цінність освіти як основної умови формування відчуття свободи й гідності особистості. Німецький філософ В. Гегель також уважав освіту й виховання основними цінностями індивіда й суспільства, що сприяють їх прогресивному розвитку. У І. Фіхте абсолютною цінністю є життя, а критерієм цієї цінності – діяльність.

4. Поняття «цінність» увійшло в обіг філософської науки в середині XIX століття. Першу спробу тлумачення категорії «цінність» здійснив німецький філософ Р. Лотце, наділивши світ цінностей значимістю, і відокремив його від світу явищ. Світ цінностей, на переконання Р. Лотце, існує самостійно, як істина, усвідомлена завдяки науковим знанням.

5. Ф. Ніцше найвищою цінністю вважав особистість та її всебічний розвиток з метою створення нових цінностей. Метою освіти він уважав підготовку людини до активної діяльності в суспільстві на основі формування потреби самореалізації особистості. Німецький філософ Г. Ріккерт уважав цінності виключно духовним утворенням й виокремлював логічні, моральні, естетичні, містичні, соціально - етичні, особистісні й релігійні.

6. Філософи, які вперше стали вживати категорію «цінність» у XIX столітті, віднесли її до сфери плотського, вважаючи, що це свого роду емоційні установки, що сприяють орієнтації в досвіді людини. Це те, чого не існує, але своєю оригінальною внутрішньою силою творить світ культури. Важливою видається й думка про те, що цінності – це основа вирішення питань у сенсі життя, призначенні людини. Окремі філософи визначали цінність як трансцендентний предмет, що виходить за межі можливостей людського пізнання. Однак водночас існували точки зору про цінності як про об'єктивні якісні феномени.

Після проведення інтерактивної технології відбувається обговорення в загальному колі.

2.4. Метод «ІНСЕРТ»

Студенти читають на роздаткових картках типи основних цінностей природи, що є, власне, основами мотивів взаємодії з нею і позначають знаком:

«+» – розумію значення, суть даного типу цінностей і можу пояснити.

«-» – не знайомий термін, не розумію значення типу цінностей.

«?» – невпевні, що розуміють тип цінностей правильно, потребують пояснення чи уточнення.

Типи цінностей

1. Утилітарна цінність природи (зумовлена традиційними уявленнями про матеріальні блага, одержувані при експлуатації природи).

2. Натуралістична цінність природи (зумовлена задоволенням людини від процесу діяльності, пов'язаним із перебуванням на природі, спостереженням за нею).

Сприятливий вплив природи на психіку людини, на її настрій і справжню рівновагу, емоційний стан, що стимулює вплив природи на творчий, фізичний розвиток особистості, загальновідомі й експериментально перевірені факти. Люди відчують величезне задоволення від відпочинку й перебування на природі, від спостереження за нею, а це стимулює уяву, загострює сприйняття, розкриває художні здібності).

3. Еколого-наукова цінність природи (зумовлена уявленням про взаємозалежність існування різних видів живих організмів від природного середовища. Будь-яка зміна середовища проживання неодмінно викликати ланцюжок послідовних змін у природі, і від цього – зміни й серед живих організмів).

4. Естетична цінність природи (зумовлена задоволенням, яке відчуває людина, переживаючи сильні емоції при сприйнятті багатогранної краси природи. Важливість естетичної цінності природи передбачається неадекватністю штучних замінників. Кількома дослідженнями було доведено, що природні пейзажі більше подобаються людям, ніж «штучні»).

5. Символічна цінність природи (зумовлена тенденцією звернення до світу природи для людської комунікації в процесі мислення шляхом представлення в людській мові абстрактних ідей. «Звернення до природи являє собою символічну трансформацію природи всередині нас самих...»).

6. Домініоністична цінність природи (зумовлена архаїчною потребою людини в змаганні з природою, де створюються необхідні умови для її розумових і фізичних випробувань. «...Люди відчувають упевненість у собі, якої складно досягти у стосунках без випробувань або за допомогою простого досвіду спілкування з природою звичайним спостерігачем»).

7. Гуманістична цінність природи (зумовлена можливістю транслювати природним об'єктам своє захоплення, любов, турботу. У результаті досягається емоційна близькість і почуття єднання з природою. «Це почуття споріднення може також являти собою протиотруту від ізоляції й самотності»).

8. Моралістична цінність природи (зумовлена духовною близькістю людей до світу природи й відчуттям етичної відповідальності за благополуччя цього світу. Моралістичною цінністю природи наповнюється повсякденне життя людини, – духовною значущістю).

9. Негативістична цінність природи (зумовлена можливістю природних об'єктів викликати негативні, ворожі почуття людини. Боязнь будь-яких об'єктів природи (змій, жуків, павуків, темних печер, ураганів тощо) може сприяти розвитку почуття благоговіння, поваги до світу природи).

Після проведення відбувається обговорення та з'ясування сутності видів цінностей в загальному колі.

2.5. Руханка «Фермер, будинок, землетрус»

Тренер розділяє учасників на трійки так, щоб пара ставала обличчям один до одного і з'єднуючи руки над головою, утворювала «дах» будинку. Третій учасник стає всередині будинку під «дахом», цей учасник буде «фермером».

Учасники уважно слухають і виконують команди тренера:

- за командою «будинок» – двійки, які утворюють «будинки», мають знайти собі інших «фермерів», які в цей час нерухомо залишаються на своїх місцях;
- за командою «фермер» – на місці залишаються «будинки», а всі «фермери» мають знайти собі нові «будинки»;
- за командою «землетрус» – кожний член трійки повинен знайти собі нових партнерів.

Вправа повторюється кілька разів, команди лунають у довільному порядку.

2.6. Опрацювання схеми «Ціннісне ставлення до природи» (додаток 2)

Студенти в парах опрацьовують схему: заповнюють порожні прямокутники.

Після виконання завдання тренер проводить обговорення.

2.7. Обговорення в загальному колі

- Чи необхідно у сучасному суспільстві ціннісно ставитися до природи?
- Чи завжди ви ціннісно ставитися до природи?
- Як людина може виявляти ціннісне ставлення до природи?
- До яких наслідків призводить нехтування цінністю природи?

2.8. Вправа «Чорна скринька»

Студенти мають записати на стіках реальні наслідки до яких призводить споживацьке ставлення людей до природи.

Після виконання, почергово учасники зачитують запропоновані варіанти та кріплять стіки на ватман – імітовану чорну скриньку.

2.9. Вправа «Що ми можемо?»

Студенти об'єднуються у три групи відповідно до рубрик:

1 група – «Я можу змінити».

2 група – «Ми можемо змінити».

3 група – «Не можемо змінити».

Після цього учасники складають колективну схему за рубриками: «Я можу змінити», «Ми можемо змінити», «Не можемо змінити».

3. Завершення

3.1. Робота в парах. Складання сенкану «Ціннісне ставлення до природи»

Тренер пропонує студентам в парах протягом 3 хвилин скласти сенкан:

1 – іменник;

2 – 2 прикметники;

3 – 3 дієслова;

4 – речення заклик, речення узагальнення до теми;

5 – словосполучення-синонім до теми.

Після виконання, 4-5 пар зачитують утворені сенкани.

3.2. Рефлексія «Незакінчені речення»

Студенти мають продовжити речення:

Під час заняття я відчувала...

Сьогодні я дізналася...

Надалі я буду...

Це заняття...

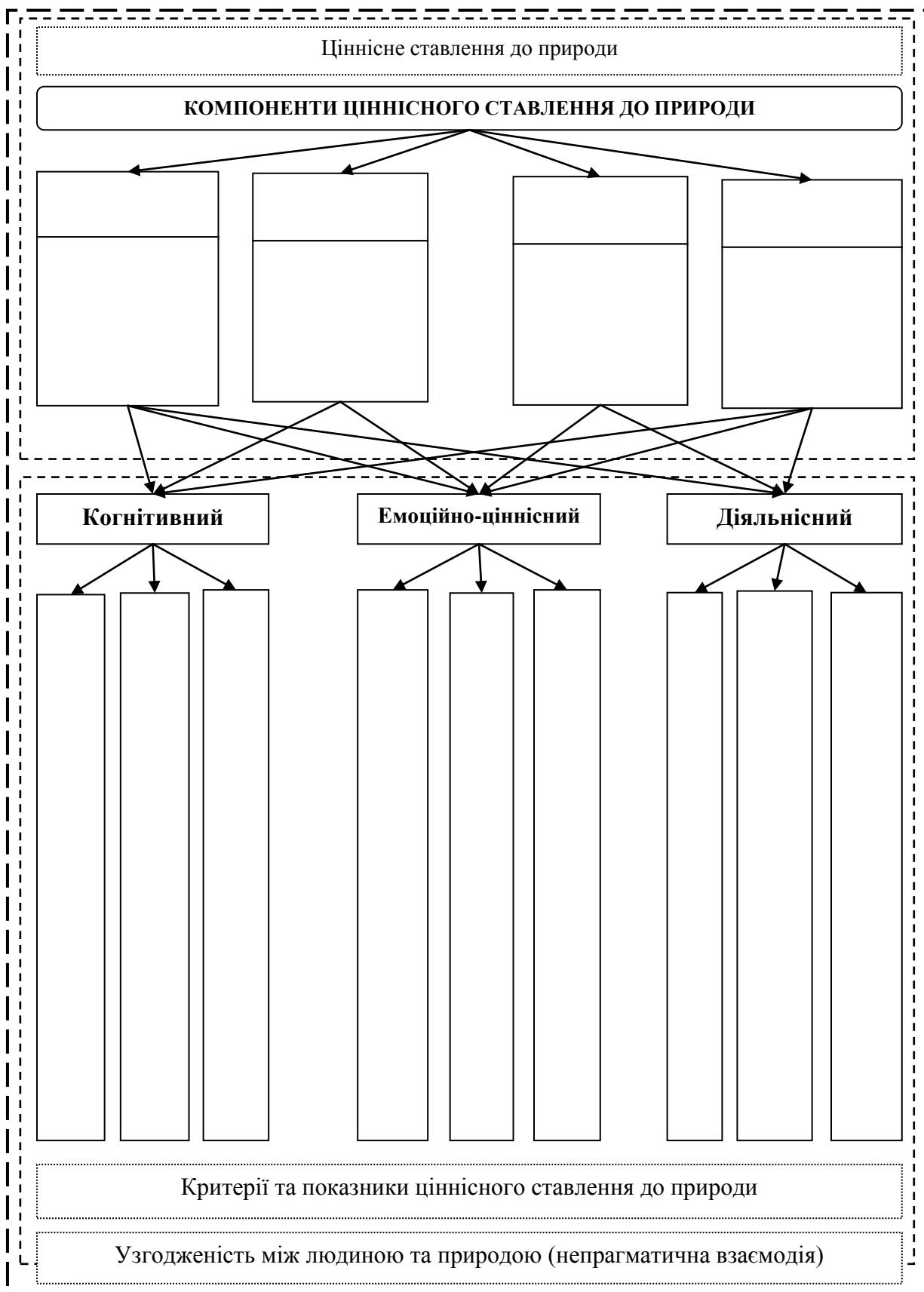
3.3. Завершальне коло. Вправа «Розпускання бутона»

Студенти утворюють коло, взявшись за руки. За сигналом тренера всі сідають всередині кола.

Тренер: «Уявіть, що ми всі бутон квітки, яка повільно починає розпускатися з початком дня». Студенти встають і розходяться.

Тренер: «Кожен з вас пелюстка цієї гарної, яскравої квітки. Квіти приносять людям радість і щастя. Я сподіваюся і ви будете бережно ставитися до природи і радувати її своїм ціннісним ставленням».

Схема «Структура ціннісного ставлення до природи»

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии : пер. с нем. Москва : Фонд «За экономическую грамотность», 1995. 296 с.
2. Аксіологічний підхід до вивчення педагогічних явищ. *Педагогіка* : конспект лекцій URL: <http://readbookz.com/book/172/5398.html>(дата звернення : 15.12.2018).
3. Алдер Г. CQ, или мускулы творческого интеллекта. / пер. с англ. С. Потапенко. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2004. 496 с. с. 282
4. Алексеев Н. И. Педагогические основы проектирования личностно-ориентированного обучения : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Екатеринбург, 1997. 40 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія, теорія : підруч. для студ., аспірантів та молодих виклад. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
6. Алфімов В. М. Ефективність виховання творчої особистості. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. Луганськ, 2006. Вип. 3 (16). С. 3–21.
7. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества : кн. для учителя. Київ : Освита, 1991. 111 с.
8. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособие для учителя. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
9. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса Минск : Университетское, 1990. 559 с.
10. Андреев В. И. Интенсификация творческой деятельности студентов / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанського університета, 1990. – 198 с., с. 175–178.
11. Андреев В. И. Эвристика для творческого саморазвития : учеб. пособие для вузов. Казань : [б. и.], 1994. 247 с. с. 64.
12. Андреева О. П. Типології цінностей : методичні підходи М. Рокича й Ш. Шварца. Вісник Київського національного ун-ту. Сер. : Соціальна психологія. Педагогіка. 2003. Вип. 17-18. С. 80–83.
13. Андрусевиц А. Неурядові екологічні організації в Україні : проблеми становлення та розвитку. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n41texts/andrusevych.htm> (дата звернення : 06.07.2018).
14. Андрущенко В. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю. Київ : Знання України, 2008. 819 с.
15. Анисимов В., Грохольская О., Никандров Н. Общие основы педагогики : учебник для вузов. Москва : Просвещение, 2006. 574 с.
16. Аристотель Сочинения : в 4-х т. / пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с. с. 379, 497.
17. Бабакіна О. О. Сутність громадянськості як професійної якості вчителя. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. держ. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2007. Вип. 18. С. 181–190.
18. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с. с. 115
19. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения. Москва : Знание, 1987. 80 с. с. 27.
20. Бабанский Ю. К., Поташник М. М. Оптимизация педагогического процесса. Київ : Рад. школа, 1983. 287 с.
21. Багрій В. Н. Критерії та рівні сформованості професійних умінь майбутніх соціальних педагогів. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”. 2012. № 6. С. 10–15. с. 10.

-
22. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. *Психологічні аспекти гуманізації освіти* : кн. для вчителя. Київ ; Рівне, 1996. 167 с.
 23. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
 24. Барановский В. Ф. Духовность личности в системе современных общественных отношений : монография. Киев : НВТ Правник – НАВСУ, 1998. 141 с.
 25. Барліт О. О. Аксиологічні засади ставлення школярів до природи у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Мелітополь, 2008. 280 с.
 26. Батищев Г. С. Деятельная сущность человека как философский принцип. Москва : Наука, 1969. 164 с.
 27. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика : учеб. пособие для инженер.-пед. ин-тов и индустр.-пед. техникумов. Екатеринбург : Деловая книга, 1996. 344 с. с.107.
 28. Белкин А. С., Жукова Н. К. Витакенное образование : многомерно-голографический поход. Екатеринбург, 2001. 136 с.
 29. Беспалько В. П. Элементы теории управления процессом обучения : материалы лекций. Москва : Знание, 1971. Ч. 2 : Измерение качества процесса обучения. 72 с.
 30. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.
 31. Бех І. Д. Психологічні основи побудови виховного простору особистості. *Личность в едином образовательном пространстве* : сб. науч. ст. I Междунар. образовательного форума (г.Запорожье, 5-7 мая 2010 г.)/ редкол.: Е. П. Аксенова. Запорожье, 2010. Ч. 1 : Конференция "Философия образования личности". 240 с.
 32. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості : в 2-х т. Чернівці : Букрек, 2015. Т. 2. 640 с. (Школа майбутнього).
 33. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
 34. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : наук.-практ. засади. 344 с. с. 10.
 35. Бех І. Д. Духовні цінності особистості : сутність та шляхи оволодіння. *Нравственные императивы интеллигенции*: материалы IV Междунар. науч.-теорет. конф. по проблемам соврем. интеллигенции / Харьков. обл. гос. администрация, Совет ректоров Харьков. региона, Народ. укр. академия ; редкол. : В. И. Астахова. Харьков : НУА, 2006. С. 25–28.
 36. Бех І. Д. Концептуальна модель Я-центрованості у вихованні та духовному розвитку особистості. *Духовний особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля ; Науково-дослідний ін-т духовного розвитку людини ; Кафедра ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти». Северодонецьк : СНУ імені Володимира Даля, 2015. Вип. 1 (64). С. 5–27.
 37. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / Ін-т змісту і методів навчання. Київ, 1998. 204 с.
 38. Бех І. Інваріанти особистісно орієнтованого підходу до виховання дитини. *Початкова школа*. 2001. № 2. С. 3–7.
 39. Біда Д. Д. Формування готовності вчителів природничих дисциплін до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів загальноосвітньої школи. : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010 20 с

-
40. Білявська Л. О. Організація самостійної роботи студентів під час проведення фахової практики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. : Педагогіка. Тернопіль, 2011. № 4. С. 39–44.
 41. Бобнева М. И. Ценностные приоритеты личности и группы: социально-психологические исследования. Москва : Инст-т психологии, 1995. 83 с.с. 27.
 42. Бобрицька В. І. Здоров'я в ієрархії цінностей майбутніх учителів. *Рідна школа*. 2003. № 10. С. 66–69.
 43. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1996. 232 с. с. 61
 44. Бондаревская Е. В. В защиту "живой" методологии. Педагогика. 1998. № 2. –С. 102–105.
 45. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность. Педагогика. 1999. № 3. С. 34–39.
 46. Бондаревская Е. В. Смысл и стратегия личностно-ориентированного воспитания. Педагогика. 2001. № 1. С. 17–25.
 47. Бондаревская Е. В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания гуманистического типа. *Образование в поисках человеческого смысла*. Ростов-на-Дону, 1995. С. 11–26.
 48. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования. *Ученик в структуре личностно ориентированного образования*. Ростов-на-Дону, 1997. С. 6–21.
 49. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистост. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2 (59). С. 49–57.
 50. Бородин И. П. Охрана памятников природы. *Этико-эстетический подход в охране дикой природы и заповедном деле. Из отечественных классических работ*. Изд. второе, доп. / сост. В. Е. Борейко. Київ : КЭКЦ, 1999. С. 42–51.
 51. Братанич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
 52. Вернадский В. И. Химический строение биосферы и ее окружения. Москва : Наука, 1987. 339 с.
 53. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
 54. Воронкова В. Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально антропологічні виміри) : монографія. Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2008. 254 с.
 55. Воронкова В. Г. Філософія розвитку сучасного суспільства : теоретико методологічний контекст : монографія. Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2012. 262 с.
 56. Всемирная энциклопедия : Философия / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. Москва : АСТ, Мн. : Харвест, Современ. литератор, 2001. 1312 с. . 26
 57. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 580 с.
 58. Выготский Л. С. Психология искусства. Ростов н/Д: Феникс, 1998. 480 с. С. 92.
 59. Молчанюк О. В. Вплив екологічних факторів на здоров'я людини. *Екологічні проблеми природокористування на сучасному етапі, стан та шляхи вдосконалення екологічного виховання молоді* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 жовт. 2009 р.) / М-во освіти і науки Укр., Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2009. С. 165–168.

-
60. Молчанюк О. В. Вплив екологічних факторів на здоров'я людини. *Наукові записки кафедри педагогіки*: зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2009. Вип. XXII. С. 180–187.
 61. Молчанюк О. В. Вплив мотиваційно-ціннісної сфери особистості на процес виховання світогляду та внутрішніх переконань людини. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2017 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2017. С. 183–184.
 62. Молчанюк О. В. Вплив освітніх технологій на духовно-інтелектуальний розвиток студентської молоді. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. Вип. XVII. С. 71–80.
 63. Молчанюк О. В. Дидактичний аспект формування ціннісного ставлення до природи в майбутніх педагогів. *Теорія і методика професійної освіти*. 2017. Вип. 13. С. 147–158. URL : <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/48/TMPO13> (дата звернення : 09.01.2018).
 64. Молчанюк О. В. Діагностика виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки*: зб. наук. матеріалів XXVII Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Вінниця, 18 лютого 2019 р.). Вінниця. Ч. 7. С. 63–66.
 65. Молчанюк О. В. Діагностика рівня вихованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів у процесі проектної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 61. Т. 2. С. 231–235.
 66. Молчанюк О. В. Забезпечення якості освітньої діяльності у закладах вищої освіти. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2018 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 185–188.
 67. Молчанюк О. В. Загальна характеристика емоційно-оцінного компонента виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 трав. 2015 р.). Харків : ФОП Шейніна О. В., 2015. С. 106–109.
 68. Молчанюк О. В. Закономірності та принципи виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів біології. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. Вип. 14. URL : <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/50/TMPO14> (дата звернення : 18.01.2019).
 69. Молчанюк О. В. Значення особистісно орієнтованої технології навчання й виховання в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* / Запорізьк. обл. ін-т післядипл. пед. освіти. Запоріжжя, 2009. Вип. 4 (57). С. 305–313.
 70. Молчанюк О. В. Класифікація цінностей та їх аналіз. *Теорія і методика професійної освіти*: електрон. наук. фахов. журнал. 2017. Вип. 12. URL : <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/46/TMPO12> (дата звернення : 18.01.2019).
 71. Молчанюк О. В. Концептуальні положення культурологічного підходу в освіті. *Актуальні питання методики навчання як чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 лист. 2015 р.). Харків: ФОП Шейніна О. В., 2015. С. 256–257.
 72. Молчанюк О. В. Критерії визначення компетентності і компетенції майбутнього учителя в аспекті вирішення проблеми виховання ціннісного ставлення до природи. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами*: матеріали Регіон.

- наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2018 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 128–130.
73. Молчанюк О. В. Методологічні підходи до дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Теорія і методика навчання і виховання* / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. Харків, 2018. Вип.44. С. 66–79.
74. Молчанюк О. В. Основи валеології (практикум для студентів всіх спеціальностей) : навч.-метод. посіб. Харків, 2019. 40 с.
75. Молчанюк О. В. Основи екології : навч.-метод. посіб. Харків, 2019. 83 с.
76. Молчанюк О. В. Основні аспекти побудови моделі виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ.інтерн.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 31 січ.2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 111–113.
77. Молчанюк О. В. Основні підходи до процесу формування професійної культури майбутнього педагога. *Vedecky pokrok na prelomu tysyachalety* : матеріали Міжнар. конф. (Bratislava, Slovak Republic, March 15-18. 2016). Bratislava, Slovak Republic, 2016. С. 37–38.
78. Молчанюк О. В. Особливості непрагматичної взаємодії особистості із природними об'єктами. *Актуальні питання методики навчання та виховання як важливого чинника підвищення якості професійної підготовки фахівців у вищій школі*: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 трав. 2015 р.). Харків : ФОП Шейніна О. В., 2015. С. 109–111.
79. Молчанюк О. В. Особливості формування професійної культури майбутнього педагога в Україні. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. Slovakia*, 2016. № 4 (3). Р. 140–142.
80. Молчанюк О. В. Потенціал позааудиторної діяльності щодо виховання ціннісного ставлення до природи у майбутніх учителів. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2018 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 125–128.
81. Молчанюк О. В. Професійна культура педагога : дидактичний аспект. *Шляхи і засоби формування педагогічної культури майбутніх педагогів у процесі навчання та позааудиторній роботі* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 квіт. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту Укр., КЗ «Харків.гуманітар.-пед. акад.» ХОР. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. С. 199–202.
82. Молчанюк О. В. Психолого-педагогічні умови виховання майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи в проектної діяльності. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. Вип. 15. URL : [https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/52/TMPO15\(дата звернення : 19.12.2018\)](https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/52/TMPO15(дата звернення : 19.12.2018)).
83. Молчанюк О. В. Стиль пізнавальної діяльності як засіб індивідуалізації навчання учнів. *Педагогіка та психологія* / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка, чл.-кор. В. І. Лозової. Харків, 2013. Вип. 43. С. 9–15.
84. Молчанюк О. В. Сучасні підходи до визначення змісту і структури здорового способу життя молоді. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2010 р.). Харків, 2010. С. 163–167
85. Молчанюк О. В. Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2018. Вип. 6.

-
86. Молчанюк О. В. Ціннісневстановлення до природимаїбутньогоовчителябіології : спецкурс. Харків, 2018. 38 с.
87. Молчанюк О. В., Бабакіна О. О. Навчально-пізнавальна мотивація особистості : психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2013. Вип. XXXII. С. 131–139.
88. Молчанюк О. В., Борзик О. Б. Аналіз сутності, структури та функцій освітнього процесу в сучасній педагогічній практиці закладу вищої освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. Вип. 43. С. 265–279.
89. Молчанюк О. В., Борзик О. Б. Психолого-педагогічний аналіз дефініції «міжособистісних відносин». *Теорія і методика навчання і виховання* / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. Харків, 2017. Вип. 42. С. 125–134.
90. Молчанюк О. В., Борзик О. Б. Дослідження основних аспектів упровадження інновацій у ЗВО. *European humanities studies: State and Society/ Europejskie studia humanistyczne* : Państwo i Spoteczenstwo. Issue 1 (I), 2019. (Poland-Ukraine). P. 141–155.
91. Молчанюк О. В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2019. Вип. 1 (88). С. 98–114.
92. Молчанюк О. В., Пальчик О. О. Специфічна діяльність майбутнього учителя біології як фундаментальна основа виховання ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2020. Вип. 4 (97). С. 148–160.
93. Молчанюк О. В., Пальчик О. О. Критеріальний апарат дослідження ефективності процесу виховання ціннісного ставлення майбутніх фахівців. *Науковий збірник «Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» Серія «Педагогічні науки», 2020. С. 126–135.*
94. Молчанюк О. В., Вербенець Т. П. Педагогічні аспекти формування здорового способу життя студентської молоді в процесі волонтерської діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. Вип. XXVIII С. 96–105.
95. Молчанюк О. В., Дьоміна Ю. В. Творча активність особистості як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* / Запорізьк. обл. ін-т післядипл. пед. освіти. Запоріжжя, 2011. Вип. № 16 (69). С. 200–207.
96. Молчанюк О. В., Кіндякова Д. С. Формування еколого-оздоровчої культури особистості як соціальна проблема. *Проблеми і перспективи розвитку сучасної науки* : зб. наук. матеріалів XXVI Міжнар. наук.-прак. інтерн. конф. (м. Вінниця, 21 січ. 2019 р.). Вінниця, 2019. Ч. 7. С. 63–66.
97. Молчанюк О. В., Пальчик О. О. Проблема формування змісту валеологічної освіти майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми фізичного та валеологічного виховання учнівської молоді : теорія і практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Лисичанськ, 20 бер. 2013 р.). Лисичанськ : ООО «КИТ-Л», 2013. С. 89–91.
98. Молчанюк О. В., Полякова І. В. Самостійна робота студентів як засіб формування та розвитку креативності майбутніх учителів. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2011. Вип. XXV. С. 96–105.
99. Молчанюк О. В., Полякова І. В. Мотивація професійної діяльності як важливий фактор формування креативності майбутніх учителів. *Педагогіка формування творчої*

- особистості у вищій і загальноосвітній школах / Запорізьк. обл. ін-т післядипл. пед. освіти. Запоріжжя, 2012. Вип. № 22 (75). С. 269–275.
100. Молчанюк О. В., Тетьоркіна В. А., Прокопенко Л. І., Погорелова С. М., Лапшина С. В. Розв'язання екологічних проблем рідного краю в ході розробки пізнавальних маршрутів у природу при проведенні практики з природознавства і краєзнавства. *Екологічна та техногенна безпека населених пунктів України. Проблеми утилізації та видалення побутових та промислових відходів (еколого-соціальні, технічні та правові проблеми)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4–6 жовт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 150–154.
101. Пономарьова Г. Ф. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський державний університет. Харків, 1997. 164 с.
102. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ін-т імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 540 с.
103. Пономарьова Г. Ф. Соціально-екологічна культура майбутнього вчителя : наук. монографія / Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2010. 220 с.
104. Пономарьова Г. Ф. Сучасні підходи до визначення якості знань майбутніх фахівців. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. праць. Київ : КНЛУ, 2009. Вип. 38. С. 110–114.
105. Пономарьова Г. Ф. Формування екологічної культури майбутнього вчителя : навч. посіб. для студ. вищ. навч. пед. закл. Харків : Ранок, Веста, 2005. 105 с.
106. Пономарьова Г. Ф., Бабакіна О. О., Беляєв С. Б., Молчанюк О. В., Четаєва Л. П. Теорія і практика оптимізації структури педагогічної системи : навч. посіб. / Харків. обл. держ. адмін.; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : Захаренко В. В., 2014. 276 с.
107. Пономарьова Г. Ф., Степанець І. О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ на заняттях із педагогіки : навч.-метод. посіб. з практ. для студ. пед. ВНЗ. Харків: ФОП Шейніна О. В., 2010. 214 с.
108. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Петриченко Л. О., Молчанюк О. В., Каденко І. В., Кравченя А. О. Інтеграційні аспекти розвитку педагогічної: реалії та перспективи : монографія. Харків, 2018. 368 с.
109. Пономарьова Г. Ф., Чаговець А. І., Молчанюк О. В. Проблема формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (історико-педагогічний аспект) : монографія. Харків: «Ранок», 2014. 217 с.
110. Пономарьова Г. Ф., Нечепоренко М. В. Соціальне значення естетичного виховання студента. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, Ін-т сходознавства і міжнар. відносин, Харків. пед. коледж. Харків : Основа, 2005. Вип. XIII–XIV. С. 150–156.
111. Попович Л. М. Любов – світле почуття чи розлад особистості?. *Психологія*. URL: <http://medpsychology.pp.ua/lubov-pochutta-rozlad> (дата звернення : 23.01.2019).
112. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 428 с. с. 157.
113. Шевченко Г. П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Киев, 1986. 48 с.
114. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля ; гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля, 2004. Вип. 5. С. 3–7.

-
115. Шевченко Г. П. Духовное развитие учащихся. Советская педагогика. 1989. № 8. С. 26–30.
116. Шевченко Г. П. Естетизація навчального процесу у вищій школі. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за ред. Г. Л. Легенького, В. І. Сипченка. Слов'янськ : ІЗМН-СДШ, 1998. Вип. IV. С. 3–6.
117. Шевченко Г. П. Тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр. : в 5 т. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 5 : Вища школа. С. 241–254.
118. Шевченко В. І. Концепція пізнання в українській філософії : курс лекцій. Київ : ІСДО, 1993. 168 с. С. 4–7.
119. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : монографія. Херсон : Літера, 2004. 364 с.